

Luonnonvara- ja
biotalouden
tutkimus 1/2019

Luonnon virkistyskäyttö Uudellamaalla ja pääkaupunkiseudulla

Virkistyskäyttö- ja ulkoilutilastoja maankäytön suunnittelun tueksi

Tuija Sievänen, Marjo Neuvonen, Ron Store ja Jouni Suominen

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 1/2019

Luonnon virkistyskäyttö Uudellamaalla ja pääkaupunkiseudulla

Virkistyskäyttö- ja ulkoilutilastoja maankäytön suunnittelun tueksi

Tuija Sievänen, Marjo Neuvonen, Ron Store ja Jouni Suominen

Viittausohje:

Sievänen, T., Neuvonen, M., Store, R. ja Suominen, J. 2019. Luonnon virkistyskäyttö Uudellamaalla ja pääkaupunkiseudulla : Virkistyskäyttö- ja ulkoilutilastoja maankäytön suunnittelun tueksi. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 1/2019. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 30 s.

Tuija Sievänen, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2827-3150>

ISBN 978-952-326-687-2 (Painettu)

ISBN 978-952-326-688-9 (Verkojulkaisu)

ISSN 2342-7647 (Painettu)

ISSN 2342-7639 (Verkojulkaisu)

URN <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-688-9>

Copyright: Luonnonvarakeskus (Luke)

Kirjoittajat: Tuija Sievänen, Marjo Neuvonen, Ron Store ja Jouni Suominen

Julkaisija ja kustantaja: Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki 2019

Julkaisuvuosi: 2019

Kannen kuva: Ron Store, Luonnonvarakeskus (Luke)

Painopaikka ja julkaisumyynti: PunaMusta Oy, <http://luke.juvenesprint.fi>

Tiivistelmä

Tuija Sievänen, Marjo Neuvonen ja Ron Store, Luonnonvarakeskus

Jouni Suominen, Uudenmaan liitto

Tämän raportin tavoitteena on tukea maankäytön suunnittelua ja kaavoitusta, joiden yhtenä haasteena on jatkossakin suunnitella korkealaatuisia virkistysympäristöjä asukkaille. Kaavoituksen tuloksena syntyneet maankäytön ratkaisut kohtelevat parhaimmillaan kaikkia eri osapuolia, niin ulkoilevia kansalaisia kuin yksityisiä maanomistajia tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti sekä toteuttavat luonnonvarojen kestävä käytön periaatteita pyrkien tasapainottamaan virkistyskäytön kysyntää ja tarjontaa.

Virkistyskysyntä ja virkistysmahdollisuuksien tarjonta ovat tasapainossa, kun tarjontaa on riittävästi ja toisaalta olemassa olevia ulkoilumahdollisuuksia hyödynnetään aktiivisesti. Virkistysmahdollisuuksia on riittävästi kun virkistykseen kantokyky jollakin alueella ei ylitä eli ulkoilijat saavat odotuksenmukaisia hyviä ulkoilukokemuksia. Riittävyyttä voidaan arvioida alueiden määrän, saavutettavuuden, ympäristön ja rakenteiden laadun sekä häiriötekijöiden tason kautta. Virkistyskäytön kysynnän arvioinnissa voidaan käyttää lähtökohtana mitattua tietoa ihmisten ulkoilukäyttäytymisestä sekä toisaalta olemassa olevaa paikkatietoa väestöstä, infrastruktuurista ja luonnosta. Virkistyskysynnän ja tarjonnan tasapainon arviointi tarjoavat suunnittelulle työkaluja, joiden avulla virkistyskäytön resursseja voidaan kohdentaa tehokkaasti sekä ennaltaehkäistä mahdollisia konflikteja alueilla, joihin kohdistuu liikaa virkistyskäyttöpainetta tai ristiriitaisia maankäyttötavoitteita.

Suomessa ulkoilulla on merkittävä rooli kansalaisten virkistäytymisessä ja Uudenmaan väestöstä ulkoiluun osallistuu hieman keskimääräistä useampi henkilö verrattuna koko maan väestöön. Ulkoilua ainakin jossain muodossa harrastavia on Uudellamaalla 96,8 prosenttia ja pääkaupunkiseudulla 97,1 prosenttia aikuisväestöstä. Uudellamaalla asuvien lähivirkistyskerroista lähes 56 prosenttia ja pääkaupunkiseudulla asuvien kerroista 61 prosenttia suuntautuu kunnan omistamille ja kävelyetäisyydellä sijaitseville alueille.

Virkistyskäytön tulevan kehityksen ennakoiminen on tarpeellista niin maankäytön suunnittelussa kuin virkistys- ja liikuntapalvelujen kehittämisessä. Etenkin maankäytön suunnittelu vaikuttaa siihen, miten paljon, missä ja milloin kansalaisille on tulevaisuudessa tarjolla virkistysmahdollisuuksia luonnossa. Virkistysalueiden aluevarausten suunnittelun lähtökohta on varautuminen väestörakenteen, asumisen, liikkumisen ja ajankäytön muutoksiin.

Tässä työssä on käyty vuoropuhelua kaavoittajien ja virkistyskäytön tutkijoiden kesken. Kaavoituksen prosessin ja tavoitteiden ymmärtäminen auttaa tutkijoita tarkentamaan tavoitteita virkistyskäytön tiedontuotannolle. Tällöin ulkoilutilastojen tietosisältöä, mittaamista ja raportointia voidaan suunnata paremmin palvelemaan maankäytön suunnittelun tietotarpeita. Toisaalta työ auttaa pohtimaan myös työkaluja, joilla kysynnän ja tarjonnan tasapainon tarkastelua kaavoituksen tarpeisiin voitaisiin kehittää.

Asiasanat: luonnon virkistyskäyttö, ulkoilu, ulkoilukerta, maankäytön suunnittelu, kaavoitus, Uusimaa, pääkaupunkiseutu

Sisällys

1. Johdanto	5
2. Katsaus alueellisiin ulkoilutilastoihin.....	7
2.1. Ulkoilutilastot ja ulkoilun mittaaminen	7
2.2. Uudenmaan ulkoilutilastot	8
2.3. Ulkoilutilastojen soveltuvuus maankäytön suunnittelun taustamateriaaliksi.....	10
3. Näkökulmia virkistyskäyttöpaineen arvioimiseksi.....	12
3.1. Tilastotietoa virkistyskäytön kysynnästä arvioinnin lähtökohdaksi.....	12
3.2. Virkistyskäytön kysyntäpaineen laskentamahdollisuuksia	14
3.3. Kysynnän ja tarjonnan yhteistarkastelu.....	15
4. Virkistyskäytön tulevaisuustarkastelu	17
4.1. Virkistyskäytön muutokset	17
4.2. Ympäristö ja virkistyskäytön muuttuvat olosuhteet.....	19
4.3. Ennakointi virkistyskäytön suunnittelun tukena.....	20
5. Yhteenveto.....	22
Liite 1. Tilastotietoja virkistyskäytön kysynnän arvioimisen pohjaksi.....	25
Liite 2. Luontomatkailun ja virkistyskäytön määritelmät.....	28

1. Johdanto

Maankäytön suunnittelun yhteydessä tehdään luonnon virkistyskäytön kannalta merkittäviä ratkaisuja: missä ja minkälaisessa ympäristössä asukkaat voivat tulevaisuudessa virkistäytyä? Maankäytön suunnittelulla ja eriasteisella kaavoituksella tehdään kauaskantoisia ja usein taloudellisesti merkittäviä ratkaisuja. Päätökset koskettavat monia ihmisryhmiä, kuten kuntalaisia, vapaa-ajan asukkaita, maanomistajia, ulkoilijoita ja luontomatkailijoita. Lopulliset ratkaisut siitä, minkälaista virkistysympäristöä heille on tarjolla ja missä, tekevät kuntapäätäjät, maanomistajat, valtio ja muut vaikuttajat.

Kaavoituksella pitkälti määritellään sitä, mihin virkistyskäytön kysyntää ja sitä koskevia investointeja ohjataan. Perinteisesti kaavoituksessa on virkistyskäyttöä tarkasteltu tarjonnan näkökulmasta eli missä on tarjolla mahdollisia arkiulkoiluun, retkeilyyn ja erilaisiin liikunta- ja luontoharrastuksiin soveltuvia alueita. Alueiden valintaa ovat usein ohjanneet maanomistusolosuhteet. Virkistysaluevarauksiin on valittu sopivista alueista niitä, jotka ovat julkisessa omistuksessa. Taustalla on ajatus siitä, että alueiden varaaminen ja niiden rakentaminen yleistä virkistyskäyttöä palvelevaksi on mahdollisimman realistisesti toteutettavissa. Kysynnän näkökulma on suunnittelussa jäänyt pienemmälle huomiolle.

Keskeistä kaavoituksen onnistumiselle on ennakoida nykyisten ja tulevien asukkaiden virkistystarpeet ja niiden muutokset tulevaisuudessa. Virkistyskäytön kysynnästä on ollut jo muutamien vuosikymmenien ajalta tilastotietoa. Tutkimus ulkoilutavoista ja niiden muutoksista on tuonut mahdollisuuden ymmärtää paremmin väestön luonnossa virkistäytymisen tarpeita eli kysyntää. Tätä tietoa tulisi jalostaa niin, että se olisi paremmin hyödynnettävissä maankäytön suunnittelussa kehittämällä työkaluja, joilla kysyntätietoa voidaan viedä kaavoitusprosessiin.

Luonnon virkistyskäytön tasapainoon vaikuttaa kysynnän lisäksi tarjonnan riittävyys. Riittävyyden tulkinta riippuu kaavatasosta ja on kaavakohtaista. Keskeisiä kriteerejä ovat esimerkiksi saavutettavuus, pääsyn ja kulkemisen helppous ja esteettömyys, verkostot lähipuistoista laajemmille virkistysalueille (ks. esim. Helsingin Viheralueiden strateginen kehityskuva VISTRA) sekä monipuoliset alueet ja niiden tarjoamat puitteet erilaisille harrastuksille. Lisäksi riittävyyden kriteerinä pidetään virkistysalueen ekologisen ja sosiaalisen kantokyvyn rajoja. Riittävyyden arviointiin tarvitaan sekä kaupunkien ja kuntien välisiä vertailuja että lisää kotimaista tutkimusta, sillä muita eurooppalaisia malleja ei voida suoraan soveltaa Suomeen erilaisen lainsäädännön ja yhdyskuntarakenteen vuoksi. Riittävyyden arviointia tarvitaan, jotta virkistysmahdollisuuksien tarjonta vastaisi kysyntää sekä arviointihetkellä että myös pitkällä aikatahtimella tulevaisuudessa.

Virkistys- ja liikuntapalvelujen suunnittelua, maankäytön suunnittelua ja luonnonvarasuunnittelua varten tarvitaan kestävän virkistyskäytön indikaattoreita. Kestävyydellä tässä viitataan ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävän käytön periaatteisiin. Tällöin virkistyskäyttö tapahtuu luonnon kantokyvyn kannalta kestävästi, on sosiaalisesti hyväksyttävää ja toteutuu kansalaisten kannalta tasarvoisesti sekä on yhteiskunnan ja yksilöiden kannalta taloudellisesti järkevää eli tuottaa hyötyä enemmän kuin kustannuksia. Indikaattoreita voidaan hyödyntää erilaisten kestävän kehityksen tarkasteluissa, kuten liikunta-, virkistyskäyttö-, matkailu- ja metsästrategioiden edellyttämässä seurannoissa. Myös monet EU- ja muut kansainväliset kestävän kehityksen prosessit edellyttävät ajan tasalla olevia indikaattoreita ja seurantatietoja.

Virkistyskäytön kantokyvyn käsitteellä viitataan siihen, että ulkoilukokemuksen hyvä laatu halutaan turvata, ja että ulkoilun olosuhteet järjestetään niin, että ulkoilukokemusten laatu ei heikkene. Onnistuneen virkistyskäyttötarjonnan kriteereitä ovat ulkoilijoiden tyytyväisyys ja saadut hyvinvointihyödyt. Toisaalta virkistyskäyttö ei saa kuluttaa alueen luontoa niin, että luontoarvot ja/tai esteetti-

set arvot heikkenevät liikaa tai että virkistyskäytön määrä aiheuttaa ruuhkautumista, joka heikentää virkistyskokemusta.

Virkistysmahdollisuuksien riittävyttä suhteessa virkistyskysyntään voidaan lähestyä ainakin kahdella tavalla. Virkistysmahdollisuuksia arvioidaan olevan riittävästi kun virkistyskäytön kantokyky jollakin alueella ei ylitä eli ulkoilijat saavat odotuksenmukaisia hyviä ulkoilukokemuksia. Virkistyskäytön kantokyky liittyy sekä sosiaaliseen ympäristöön (social) että fyysiseen ympäristöön (resources). Virkistyskäytön kantokyky on kysyntälähtöinen, mutta vahvasti kytköksissä sekä fyysisen ympäristön hoitoon että sosiaalisen ympäristön kontrolliin. Kantokyvyn mittaamiseen käytetään indikaattoreita ja laatustandardeja (Manning 2011). Esimerkki indikaattoreista on miten suuri virkistyskäyttöpaine mitattuna 'ulkoilukertoja per väestöpohja' (esim. 1000 asukasta kohden) kohdistuu eri alueille (Sievänen ym. 2013).

Toinen lähestymistapa tutkia virkistysmahdollisuuksien riittävyttä on tarkastella virkistystarjonnan ja -kysynnän alueellisia eroja. Tarkasteluja voidaan tehdä eri mittakaavoissa (kuntataso, aluetaso ja valtakunnantaso) arvioiden virkistyskäytön kysynnän ja tarjonnan kannalta hyviä ja heikkoja alueita. Tällöin tavoitteena on tarkastella esimerkiksi eri alueiden väestön eroja tai tasapuolisuutta virkistysmahdollisuuksien suhteen (Ofstedal ym. 2011). Riittävyden kriteereinä voidaan arvioida alueiden määrää, saavutettavuutta, ympäristön ja rakenteiden laatua sekä häiriötekijöiden tasoa. Virkistyskysynnän parantunut identifiointi ja edelleen kysynnän ja tarjonnan tasapainon arviointi tarjoavat suunnittelulle työkaluja ennaltaehkäistä mahdollisia konflikteja alueilla, missä on jo olemassa oleva tai voimakkaasti kasvava virkistyskäyttöpaine ja samalla muita maankäyttöpaineita.

Maankäytön suunnittelun kuin myös virkistyskäytön tutkimuksen tavoitteena on tukea kansalaisten ja asukkaiden kokonaisvaltaista hyvinvointia ja terveyttä, joka voi toteutua sujuvan arkielämän ja viihtyisän elinympäristön puitteissa. Nykyisellään vain neljäsosa aikuisväestöstä liikkuu terveytensä kannalta riittävästi. Liiallinen istuminen ja fyysisen aktiivisuuden vähäisyys ovat ongelma kaikissa väestöryhmissä, mutta erityisesti nuorten ja iäkkäiden liikkumisesta tulisi olla huolissaan (Vasankari ym. 2018). Arvio liian vähäisen liikunnan yhteiskunnalle vuosittain aiheutuvista kustannuksista liikkuu 4,4 miljardissa (Vasankari ym. 2018, s. 19–20). Näiden kustannusten pienentämiseksi ja yksilöiden elämänlaadun parantamiseksi tarvitaan eri tahojen välistä yhteistyötä. Virkistysalueet ja -palvelut ja niiden mahdollistama luonnon virkistyskäyttö ovat avainasemassa tässä työssä. Virkistyskäytön kannalta kaavoituksessa tehdään kaikkein tärkeimmät ratkaisut siitä miten hyvin saavutettavia ja vetovoimaisia virkistysalueet ovat ja miten asukkaat voivat niitä hyvinvointinsa tukena käyttää.

Virkistyskäytön ja luontoliikunnan olosuhteiden investointikustannukset ja ylläpito ovat osaltaan rasittamassa valtion ja kuntien virkistyspalvelujen budjettia. Suunnittelutyökalut ja tutkimustieto, joka auttaa parantamaan luontoliikunnan olosuhteiden ja muun virkistyskäytön kysynnän ja tarjonnan tasapainoa eli kohdistamaan tarjontaa kysyntää vastaavaksi, on keino edistää kustannustehokasta toimintaa. Se lienee tervetullut pyrkimys, kun valtion ja kuntien rahoitusmahdollisuudet ovat rajalliset. Etenkin toimien, joilla voidaan edistää niin sanottua ennalta ehkäisevää terveydenhoitoa, kuten luontoliikuntaa ja virkistystä, hyödyt ovat moninkertaiset.

Tämän taustaraportin tavoitteena on tukea maankäytön suunnittelua ja kaavoitusta, joiden haasteena on jatkossakin suunnitella korkealaatuisia virkistysympäristöjä asukkaille. Kaavoituksen tuloksena syntyneet maankäytön ratkaisut kohtelevat parhaimmillaan kaikkia eri osapuolia niin ulkoilevia kansalaisia kuin yksityisiä maanomistajia sosiaalisesti tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti sekä luonnonvarojen kestävästä käytöstä periaatteiden mukaisesti.

2. Katsaus alueellisiin ulkoilutilastoihin

2.1. Ulkoilutilastot ja ulkoilun mittaaminen

Seurantatutkimuksissa, joiden perusteella laaditaan tilastotietoja, mittausta varten tarvitaan täsmällisiä määritelmiä. Luonnon virkistyskäytöllä tarkoitetaan vapaa-aikana virkistäytymistarkoituksessa tapahtuvaa liikkumista ja oleskelua luonnonympäristössä. Luonnon virkistyskäyttö -käsitettä käytetään, kun painotetaan luonnonvarojen kuten metsien ja vesistöjen käyttöä tai maankäyttöä, ts. alueiden käyttämistä virkistykseen.

Ulkoilun määritelmä juontaa juurensa vuoden 1973 Virkistysaluekomitean mietinnöstä (Komiteanmietintö 1973:143), missä se on kuvattu seuraavasti: ”Ulkoilulla ymmärretään ensisijassa ulkosalla (luonnonssa) jalan, hiihtäen, pyöräillen, veneillen tai näihin verrattavalla tavalla vapaa-ajan viettämistarkoituksessa tapahtuvaa liikkumista sekä tilapäistä oleskelua, uimista, lyhytaikaista telttailua, marjojen ja sienien poimimista, onkimista, joutenoloa, ja yleistä luonnonharrastusta sekä muuta näihin verrattavaa toimintaa”. Ulkoilu-käsitettä käytetään pääosin puhuttaessa väestön vapaa-ajan käytöstä luonnonssa virkistäytymiseen sekä siihen liittyvästä harrastamisesta. Ulkoilu viittaa ihmiskeskeiseen tarkasteluun eli ulkoilusta voidaan puhua silloin kun tarkastellaan väestön, väestöryhmän tai jonkun harrastajaryhmän (veneilijät, marjastajat jne.) ulkoilukäyttäytymistä (Sievänen ja Neuvonen 2011). Tässä näkökulma on pääsääntöisesti ihmiskeskeinen, mutta termeinä käytetään yhteydestä riippuen virkistyskäyttöä tai ulkoilua.

Näihin yleiskäsitteisiin perustuu yksityiskohtaiset määritelmät, joilla mitattavat muuttujat kuvataan ja rajataan. Näitä on kuvattu tuoreessa raportissa Luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun tilastoinnin kehittäminen (Sievänen ym. 2017, Liite 2).

Ulkoilukysyntää tutkitaan tarkastelemalla tapahtunutta ulkoilukäyttäytymistä (yhteenveto esim. Sievänen 2001, Sievänen & Pouta 2001, Sievänen & Neuvonen 2011). Ulkoiluharrastuksiin osallistuminen tarkoittaa sitä kuinka moni harrastaa tiettyä lajia tietyssä aikana. Osallistumisosuus on tunnusluku, jolla tarkoitetaan sitä osuutta väestöstä, joka kuuluu kunkin ulkoiluharrastuksen osallistujajoukkoon. Toinen ulkoilukysyntää kuvaava tunnus on harrastuskertojen eli ulkoilukertojen lukumäärä tietyssä ajanjaksoa (esim. viimeisimmän 12 kuukauden aikana). Väestötasolla voidaan mitata ulkoilukertojen kohdistumista erilaisille virkistysaluetypeille eli ulkoilupuiستoihin, ulkoilualueille, retkeilyalueille, kansallispuistoihin tai erämaa-alueille.

Kyselytutkimuksen luonteeseen kuuluu, että raportoitavat tulokset käyntikerran kestosta tai kuljetun matkan pituudesta ja muista vastaavista tiedoista perustuvat vastaajaan omaan arvioon. Tämä koskee myös tietoja käynnin kohdealueesta nyt tarkastellussa aineistossa. Tulevaisuudessa on tarkoitus siirtyä karttapohjaiseen tiedonkeruuseen, jolloin esimerkiksi kohdealueen ominaisuuksista saadaan erilaisista paikkatietoaineistoista paljon tietoa, joka ei ole riippuvainen vastaajan tekemistä havainnoista tai arvioista.

Ulkoilutilastojen perustiedot ovat seuraavia:

- ulkoiluun ja ulkoiluharrastuksiin osallistuminen eri väestöryhmissä
- ulkoilukerran ominaisuudet
- luontomatkan ominaisuudet
- ajankäyttö ja rahan käyttö luonnonssa virkistäytymiseen ja luontomatkailuun
- alueiden käyttö aluetyyppittäin luonnonominaisuuksien mukaan: virkistysalueet, talousmetsät, suojelualueet, rannat, saaristo, maaseutuympäristö, mökkien ympäristö

Ulkoilu- ja luontomatkailun kysynnän muutokset ja ennusteet:

- ulkoilukäyttäjätymisen mittaaminen eri ajankohtina ja niihin mittauksiin perustuvat trendit

Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi (LVVI) -seurantatutkimus mittaa työikäisen (15–74-vuotiaiden) ulkoilun harrastamista kyselytutkimuksen keinoin. Seurantatutkimus perustuu satunnaisotantaan, jossa pyritään laajasti tavoittamaan eri väestöryhmiä ja korjaamaan lopullisesta aineistosta tuotettu tieto painokertoimien avulla väestöä paremmin kuvaavaksi. Aineistoa kerätään kahden vuoden aikana useammassa jaksossa kattaen eri vuodenaajat. Viimeksi toteutetussa (v. 2009–2010) sekä nyt suunnitteilla olevassa (v. 2019–2020) kyselyssä käytetään web-kyselylomaketta tuettuna postikyselylomakkeella. Seuraavassa aineistonkeruussa on tarkoitus kehittää menetelmää siten, että Web-kyselyyn kytketään karttapohjainen tiedonkeruuosio, joka koskee viimeistä ulkoilukertaa ja viimeistä luontomatkaa. LVVI -kyselyillä on kerätty yhteensä noin 9000–10000 havaintoa kussakin tiedonkeruussa.

Valtakunnalliset ja alueelliset ulkoilutilastot on löydettävissä Luonnonvarakeskuksen verkkosivuilta osoitteessa <http://www.metla.fi/metinfo/monikaytto/lvvi/tietoa-ulkoilusta-2010.htm>. Sieltä löytyy runsaasti taulukoita, joissa kuvataan erilaisin keskiarvoin ja jakaumin eri väestöryhmien osallistumista ulkoiluharrastuksiin, ulkoilukertojen jakautumista erityyppisille alueille omistajaryhmän, palvelurakenteen tai kulkutavan ja matkaetäisyyksien suhteen. Lisäksi ulkoilutilastoissa on tietoja luontomatkista, ulkoilijan omista voimavaroista ja taidoista sekä asuinpaikan etäisyydestä lähimpiin virkistysalueisiin.

2.2. Uudenmaan ulkoilutilastot

Uuttamaata koskeva kysyntätieto tarkoittaa tässä Uudenmaan maakunnassa asuvan aikuisväestön (15–74-vuotiaat) ulkoilukäyttäjätymistä kuvaavaa tietoa (n = 2348). Uuttamaata koskevan tiedon rinnalla esitetään myös vastaavaa pääkaupunkiseudun virkistyskysyntätietoa. Pääkaupunkiseudulla tarkoitetaan tässä neljää kuntaa: Helsinkiä, Vantaata, Espoota ja Kauniaista (n = 1717). Ulkoilutilastot sisältävät taulukoita ja graafeja ulkoiluun osallistumisesta, ulkoiluharrastuksiin osallistumisesta, ulkoilusta kodin lähialueilla sekä uusmaalaisten tekemistä luontomatkista. Tietojen laskennassa on käytetty painotusta korjaamaan tilastolukuja iän, sukupuolen ja tiedonkeruun ajankohdan sekä vastajan asuinalueen suhteen.

Tilastotiedot, kuten myös alla esitetyt taulukot, löytyvät osoitteesta:
http://www.metla.fi/metinfo/monikaytto/lvvi/tilastot_2010_alueittain/

Uusimaan ja etenkin pääkaupunkiseudun väestöstä ulkoiluun osallistuu hieman keskimääräistä useampi henkilö verrattuna koko maan väestöön. Ulkoiluun osallistuvia henkilöitä aikuisväestöstä (15–74-vuotiaat) on Uudellamaalla 96,8 prosenttia ja pääkaupunkiseudulla 97,1 prosenttia, kun koko maassa osuus on 96,1 prosenttia. Lähiulkoiluun (kestoltaan alle vuorokauden kestoiset ulkoilukerrat) osallistumisessa Uusimaa ei juuri poikkea muusta väestöstä (taulukko 1). Sen sijaan uusmaalaiset ehtivät koko väestöä harvemmin luontoon, sillä ulkoilukertoja lähiluontoon kertyy vuodessa keskimäärin 141 kun luku koko maassa on 156. Taulukossa 1 nähdään lähiulkoilukertojen vaihtelu eri väestöryhmissä.

Taulukko 1. Lähiulkoiluun osallistuminen ja lähiulkoilukerrat vuodessa väestöryhmittäin Uudellamaalla ja vastaavat luvut koko väestöä koskien.

	Uusimaa		Koko Suomi	
	Osallistujia % väestöstä	Ulkoilukertoja keskiarvo	Osallistujia % väestöstä	Ulkoilukerrat keskiarvo
Koko väestö	95,8	141,1	95,4	155,7
Sukupuoli				
Nainen	96,4	142,8	95,9	162,8
Mies	95,1	139,3	95,0	148,3
Ikä				
15-24	95,9	140,8	95,7	149,4
25-44	97,0	131,0	96,9	147,2
45-64	95,9	150,9	94,7	160,4
65-74	90,1	151,2	92,5	179,3
Elinvaihe				
Yksinasuva < 45 v.	96,8	136,2	96,4	148,5
Yksinasuva ≥ 45 v.	89,7	146,2	91,0	171,7
Kaksinasuva < 45 v.	96,4	125,4	96,7	139,6
Kaksinasuva ≥ 45 v.	95,1	148,6	94,7	166,7
Lapsiperhe, lapsi 0-6 v.	98,2	126,4	96,2	144,5
Lapsiperhe, lapsi 7-16 v.	97,8	151,2	97,0	155,0
Perhe, aikuisia lapsia	93,0	155,0	95,6	151,5
Koulutusaste				
Perusaste	94,3	155,6	93,8	163,9
Keskiaste	94,4	144,6	94,7	158,2
Korkea-aste	98,2	131,7	98,0	146,0

Taulukossa 2 on tarkasteltu lähiulkoilukohteiden etäisyyttä kodista ja kulkutapaa kohteeseen. Verrattuna koko Suomen väestöön Uudellamaalla ja etenkin pääkaupunkiseudulla asuvat ulkoilevat useimmin lähialueillaan niin, että ulkoilun kohdealue on kävelyetäisyydellä kodista, ja kohdealue on muita useammin kunnan alue ja harvemmin yksityismaa- tai vesialue. Uudellamaalla asuvien lähivirkistyskerroista lähes 56 prosenttia ja pääkaupunkiseudulla asuvien kerroista 61 prosenttia suuntautuu kunnan omistamille ja kävelyetäisyydellä sijaitseville alueille, kun vastaava osuus on koko väestöä koskien alle puolet, 46 prosenttia, ulkoilukerroista.

Taulukko 2. Ulkoilukertojen jakautuminen käyntikohteen etäisyyden ja kulkutavan mukaan.

	Kunnan alue			Valtion alue			Yksityismaa tai vesistö			Yhteensä
	Käv. et.	Kn. ≤30min	Kn. 30min+	Käv. et.	Kn. ≤30min	Kn. 30min+	Käv. et.	Kn. ≤30min	Kn. 30min+	
% kerroista										
Uusimaa	55,8	13,6	3,4	1,4	1,8	2,7	13,5	3,7	4,1	100,0
Pääkaupunkiseutu	61,2	12,8	3,8	1,2	1,9	2,9	9,5	2,7	3,9	100,0
Koko maa	46,0	14,6	3,0	2,2	1,5	1,9	19,5	7,3	4,1	100,0

Käv.et.= Kohde sijaitsee kävelyetäisyydellä lähtöpaikasta

Kn. ≤30min = Kohteeseen kulkeminen kulkuneuvolla (pyörä, auto, ..) matka-aika korkeintaan 30 minuuttia.

Kn. 30min+= Kohteeseen kulkeminen kulkuneuvolla (pyörä, auto, ..) matka-aika yli 30 minuuttia.

Uusimaalaisista ja pääkaupunkiseudulla asuvista hieman useammat tekevät luontomatkoja kuin muualla Suomessa asuvat. Kaikista suomalaisista luontomatkoja tekee 42,6 prosenttia, Uudellamaalla asuvista 46,6 prosenttia ja pääkaupunkiseudulla asuvista 48,7 prosenttia. Eroa selittää etenkin mökkimatkoja tekevien suurempi osuus Uudellamaalla ja pääkaupunkiseudulla (taulukko 3). Sen sijaan Lapin matkoja tekevien osuus on pienempi, mikä voi johtua suuremmista etäisyyksistä ja siten suuremmista matkustuskustannuksista ja matka-ajoista. Uudellamaalla asuvilla on keskimäärin 8,0 matkaa ja 26,1 luontomatkapäivää, pääkaupunkiseudulla asuvilla 8,4 luontomatkaa ja 27,2 luontomatkapäivää kun taas koko maan väestöllä on 7,7 luontomatkaa ja 25,5 luontomatkapäivää vuodessa.

Taulukko 3. Erilaisiin luontomatkoihin osallistuminen, luontomatkan tehneet Uudellamaalla, pääkaupunkiseudulla ja koko väestön keskuudessa.

	Mökki- matka	Lapin matka talvella	Lapin matka kesällä tai syksyllä	Matka kansallis- puistoon
% luontomatkoihin osallistuneista				
Uusimaa	88,1	36,6	24,2	25,9
Pääkaupunkiseutu	89,0	36,7	21,5	27,3
Koko väestö	83,7	38,2	32,4	26,7

2.3. Ulkoilutilastojen soveltuvuus maankäytön suunnittelun taustamateriaaliksi

Ulkoilun kysyntätieto ja tilastotiedot tarjoavat pohjan virkistyskäytön kokonaisuuden hahmottamiseen eli siihen, miten paljon eri väestöryhmät ulkoilevat luonnossa, miten paljon käyntikertoja on ulkoiluharrastuksittain ja miten käyntikerrat jakautuvat eri omistajaryhmien alueille, tai erityyppisille virkistykseen varatuille alueille tai jokamiehenoikeudella käytettävissä oleville alueille. Maankäytön suunnittelun tarpeisiin tämä tieto on kuitenkin yleisluontoista eikä sitä tähän mennessä ole juurikaan esitetty karttamuodossa.

Suunnittelussa virkistysalueiden valintaa ohjaa alueen sijoittuminen suhteessa väestön sijoittumiseen sekä maanomistusolosuhteet. Etenkin kaupunkiseuduilla virkistys- ja ulkoilualueet ovat usein kuntien ja valtion omistamia tai hallinnoimia alueita, mikä mahdollistaa niiden pitkäjänteisen kehittämisen. Yhdistysten ja yksityisten omistamat tai hallinnoimat alueet voivat olla paikallisesti tärkeitä virkistykseen soveltuvia alueita, mutta niiden käyttö voi olla rajoitettua.

Maankäytön suunnittelussa tärkeitä tietoja ovat etenkin virkistyskohteen etäisyys asutuksesta sekä alueelle kulkemiseen käytetty kulkutapa. Myös ulkoilukerran kesto ts. ulkoiluun käytetty aika kertoo virkistyskäyntien kohdealueen käyttöpaineesta. Liikkumisen tarpeeseen vaikuttaa se, missä erilaisiin ulkoiluharrastuksiin sopivat kohteet sijaitsevat. Jos lähivirkistysalueita on niukasti tai ne eivät sovellu harrastamiseen, syntyy liikennettä ja liikenneyhteyksien tarpeita enemmän verrattuna tilanteeseen, missä ulkoiluun sopivat alueet ovat lähellä. Tämä on myös yksi näkökulma kun kaupunkien yhdyskuntarakennetta tiivistetään.

Parhaiten maankäytön suunnittelua palvelevat karttapohjaiset tiedot. Uusi LVVI3 (v. 2019–2020) tiedonkeruu tähtää siihen, että ulkoilun kohdealueet saadaan merkityksi kartalle. Tällöin ulkoilukohdetta kuvaavat tiedot voidaan hankkia erilaisista paikkatietoaineistoista eikä niitä tarvitse kysyä lomakkeella.

Maankäytön suunnittelussa myös virkistyskäytön tarkastelu eri-ikäisten ja eri sosiaaliryhmien kannalta on hyödyllistä. Kiinnostavia tietoja ovat esimerkiksi mahdolliset erot asuinalueyryppien välillä (isot taajamat vrt. maaseudun pikkukeskukset), ikääntyneiden ja nuorten välillä tai lapsiperheiden ja yksinasuvien välillä. On hyvä saada käsitys siitä, missä ja miten ulkoilukäyttäytymiseltään erilaiset ryhmät liikkuvat luonnossa. Erilaisten ulkoilijaprofiilien ymmärtäminen edistää tasa-arvon tavoitteiden toteuttamista maankäytön suunnittelussa.

Tällä hetkellä tarvittaisiin enemmän tietoa erityisesti maahanmuuttajaryhmien ulkoilukäyttäytymisestä, sillä heidän tapansa virkistäytyä luonnossa ovat oletettavasti hyvinkin erilaisia kuin kantasuomalaisien. Tämä tulee olemaan tiedonkeruiden haaste tulevaisuudessa.

Myös Uudellamaalla matkailevien virkistyskäytöstä on heikosti tietoa. Nykyisen LVVI -tiedon keruu kattaa vain kotimaan matkailukysynnän, joten muista matkailijoista tulisi kerätä tietoa toisilla menetelmillä, esimerkiksi matkailijoiden kävijäseurannan avulla. Big datan hyödyntäminen on tulevaisuuden mahdollisuus etenkin tilastoinnin näkökulmasta.

Maankäytön suunnittelussa virkistysalueet tulee nähdä positiivisena vetovoimatekijänä, jolla lisätään väestön hyvinvointia, koko laajemman seudun houkuttelevuutta sekä hillitään ilmastonmuutosta ja luonnon monimuotoisuuden heikkenemistä. Tilastojen valossa on nähtävissä, että sekä kotimainen että kansainvälinen luonto- ja elämysmatkailu ovat kasvu-uralla. Maankäytön suunnittelussa on tärkeä tunnistaa vetovoimaisten luonto- ja virkistysalueiden potentiaaleja, jotta niiden tarjontaa voidaan lisätä etupainotteisesti kysynnän kasvaessa.

3. Näkökulmia virkistyskäyttöpaineen arvioimiseksi

3.1. Tilastotietoa virkistyskäytön kysynnästä arvioinnin lähtökohdaksi

Keskeinen tieto virkistyskäyttöpaineen arviointiin on asukkaiden virkistyskäyntikohteiden sijainti. Lähtökohta tähän tarkasteluun on käyntikohteiden etäisyys kodista, sillä tyypillisesti ulkoilemaan lähdetään vakituisesta asuinpaikasta. LVVI -aineistossa käyntikohteita on mitattu viimeisimmän ulkoilukerran kohteen perusteella. Vaikka yksittäisen vastaajan viimeisin käyntikerta ei välttämättä ole osunut siihen tyypillisimpään kohteeseen, on mittarin ajateltu antavan hyvän estimaatin etäisyyksille, jotka kuvaavat väestön keskimääräisiä etäisyyksiä virkistysalueelle. Keskimääräisten etäisyyksien pohjalta on tuotettu käyntikohteiden etäisyyksien jakauma, jota voidaan hyödyntää arvioitaessa kodista eri etäisyysvyöhykkeille kohdistuvien käyntikertojen lukumääriä.

Taulukosta 4 voidaan nähdä, että etäisyys ulkoilukohteelle vaihtelee lievästi ikäryhmien välillä. Ikäryhmässä 25–44-vuotiaat ulkoillaan hieman lähempänä kotia kuin muissa ryhmissä. Kauimpana ulkoilevat 65–74-vuotiaat, mikä saattaa johtua hieman suuremmasta mökkimatkojen osuudesta tässä ryhmässä. Aineistossa eivät ole mukana 75–100-vuotiaita, joille kodin lähiympäristön viheralueet voivat iän myötä tulla yhä tärkeämmiksi virkistysympäristöiksi. Miehet käyvät jonkun verran kauempana keskimäärin kuin naiset. Etäisyyksien suhteen keskiarvot ja mediaanit poikkeavat paljon toisistaan. Tämä tarkoittaa, että puolella väestöstä käyntikohteet ovat lähellä, enintään kilometrin päässä kotoa, mutta osa käyntikohteista on huomattavan paljon kauempana. Sama heijastuu myös ulkoilukerran keston pituuksissa mediaanin ollessa 1,3 tuntia ja keskiarvon yli kaksi tuntia. Koko Uudenmaan ja pääkaupunkiseudun väestön välillä on vain vähäisiä eroja, joskin etäisyyden keskiarvo on Uudenmaan koko väestön keskuudessa lyhyempi.

Taulukko 4. Matkat lähtöpaikasta ulkoilualueelle tai luontokohteeseen kilometreinä sekä ulkoilukerran tai retken kesto tunteina iän ja sukupuolen mukaan.

	Koko väestö	Sukupuoli		Ikä			
		Mies	Nainen	15–24	25–44	45–64	65–74
Pääkaupunkiseutu - Keskiarvo							
Matka, km	9,9	11,9	8,1	10,1	9,2	10,4	10,8
Ulkoilukerran kesto, tuntia	2,1	2,2	2,0	2,2	2,0	2,2	2,3
Pääkaupunkiseutu - Mediaani							
Matka, km	1,0	1,7	0,9	1,0	1,0	1,0	1,5
Ulkoilukerran kesto, tuntia	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,4	1,4
Uusimaa - Keskiarvo							
Matka, km	9,0	11,2	7,0	8,9	8,6	9,5	9,1
Ulkoilukerran kesto, tuntia	2,1	2,2	2,0	2,0	1,9	2,2	2,3
Uusimaa - Mediaani							
Matka, km	1,0	1,8	0,9	1,0	1,0	1,0	1,8
Ulkoilukerran kesto, tuntia	1,3	1,3	1,2	1,1	1,2	1,4	1,5

Aineistosta on poistettu yli 200km etäisyydelle kohdistuneet kerrat (15 havaintoa) sekä metsästyksen, vapaa-ajan metsänhoidon- ja riistanhoidon vuoksi tehdyt lähivirkistyskerrat (9 havaintoa).

Virkistysalueille kulkuyhteyksien ja kulkutavan tarkastelu osoittaa, että lähelle (0,5–1,5 kilometrin päässä sijaitseville kohteille) kuljetaan jalkaisin, polkupyörällä käydään vähän kauempana (yli 2 km päässä), ja henkilöauto tai julkinen kulkuväline tarvitaan kun lähdetään keskimäärin 20–30 kilometrin etäisyydellä sijaitseviin kohteisiin (taulukko 5). Ulkoilukerran kesto on pidempi silloin, kun käydään kauempana sijaitsevassa kohteessa. Mukana on matkustusaika, joka selittää osin ajankäyttöä.

Taulukko 5. Matkat lähtöpaikasta ulkoilualueelle tai luontokohteeseen kilometreinä sekä ulkoilukerran tai retken kesto tunteina matkustustavan mukaan.

	Kuljutapa kohteeseen									
	Jal- kaisin	Pol- ku- pyö- rä	Hiih- täen	Au- to	Ju- na	Bus- si	Moot- tori- kelkka	Ve- ne, laiva	Muu kul- ku- tapa	Ei tie- dossa
Pääkaupunkiseutu - Keskiarvo										
Matka, km	1,4	6,3	4,5	31,7	35,9	20,4	-	22,2	13,9	12,2
Ulkoilukerran kesto, tuntia	1,5	2,0	2,3	3,5	4,7	3,5	-	5,3	3,6	2,2
Pääkaupunkiseutu - Mediaani										
Matka, km	0,5	2,2	0,2	11,0	25,0	8,2	-	10,4	4,2	1,2
Ulkoilukerran kesto, tuntia	1,0	1,4	1,7	1,9	3,9	2,4	-	4,8	2,8	1,5
Uusimaa - Keskiarvo										
Matka, km	1,5	6,3	3,9	25,5	35,9	19,8	0,3	22,2	10,8	11,4
Ulkoilukerran kesto, tuntia	1,5	1,9	2,1	3,1	4,7	3,6	1,5	5,3	3,2	2,2
Uusimaa - Mediaani										
Matka, km	0,5	2,5	0,4	9,2	25,0	8,6	0,1	10,4	3,3	1,1
Ulkoilukerran kesto, tuntia	1,0	1,4	1,5	1,8	3,9	2,5	1,0	4,8	1,9	1,5

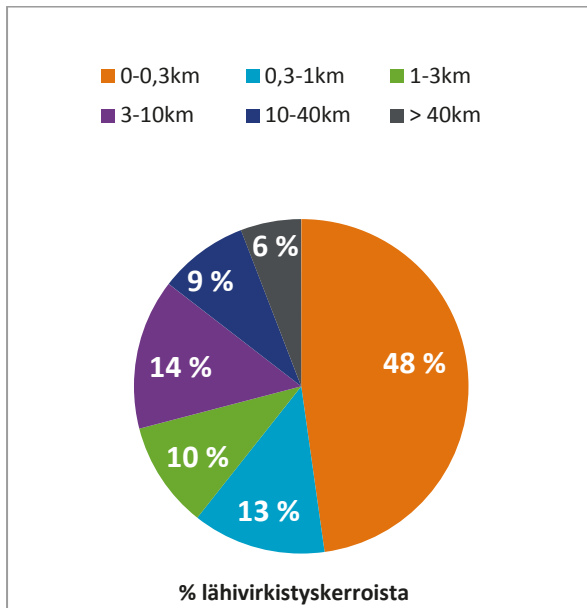
Ulkoilukertojen kohdistuminen erityyppisille ja sijainniltaan erilaisille alueille on kuvattu taulukossa 6. Siitä nähdään, että reilu kaksi kolmasosaa (68,5 %) lähiulkoilukerroista kohdistuu kunnan tai valtion ylläpitämälle virkistysalueille, jonne matka-aikaa käytetään enintään 30 minuuttia. Lisää tietoa uusi-maalaisten lähivirkistyskerroista on liitteessä 1 olevissa taulukoissa.

Taulukko 6. Lähivirkistyskerrat eri etäisyyksille aluetyypin ja etäisyyden mukaan pääkaupunkiseudulla.

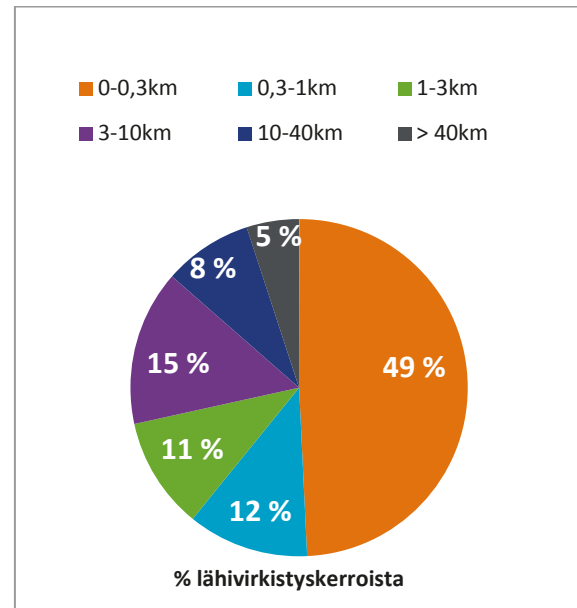
Aluetyyppi	Virkistys- tai retkeilyalue		Suojelualue		Talouskäyttöalue		Muu alue		Yhteensä
	<30min	30min+	<30min	30min+	<30min	30min+	<30min	30min+	
Matka-aika									
Lähivirkistyskertojen kohdistuminen, %	68,5	9,0	2,9	2,3	4,3	1,3	7,8	4,0	100,0
Kertoja vuodessa	91	12	4	3	6	2	10	5	133

Laskennallinen arvio lähivirkistyskertojen määrästä, kertaa vuodessa.

Muu alue = Oma maa- tai metsätila, oma tai muuten käytössä oleva vapaa-ajan asunto.

Kuva 1. Lähivirkistyskertojen jakauma kohteen etäisyyden mukaan, pääkaupunkiseutu.

Kuva 2. Lähivirkistyskertojen jakauma kohteen etäisyyden mukaan, Uusimaa.

3.2. Virkistyskäytön kysyntäpaineen laskentamahdollisuuksia

Kehitettäessä virkistyskäytön kysyntäpaineen laskentamenetelmää on tavoitteena oltava karttamuotoinen tieto, joka kuvaa virkistyskäytön kysyntää riittävällä maantieteellisellä tarkkuudella. Tällöin kaavoitukseen ja muuhun maankäytön suunnitteluun liittyvien tietotarpeiden näkökulmasta tiedon käytettävyys on mahdollisimman suuri. Virkistyskäytön kysyntäpaineen laskennassa lähtökohtana on toisaalta mitattu tieto ihmisten ulkoilukäyttäytymisestä ja toisaalta olemassa olevat väestödemografiset paikkatietoaineistot sekä muut laskentaa tukevat paikkatietoaineistot, kuten tieverkostoa, maankäyttöluokkia, puustoa ja topografiaa kuvaavat tiedot.

Luonnon virkistyskäytön valtakunnallisen inventoinnin tuottamasta informaatiosta keskeinen tieto kysyntäpaineen laskentaan on lähivirkistyskertojen määrät ja ulkoilukohteiden etäisyydet kotoa. Ulkoilukertojen etäisyyksiä on aineistosta mahdollista tarkastella eriteltynä sukupuolen, iän ja elinvaiheen mukaisesti. Etäisyydet kotoa poikkesivat erityisesti miesten ja naisten ryhmissä ja myös ikäryhmien välillä oli eroja, joten etäisyysluokkia kannattaa tarkastella myös ikäryhmittäin. Todennäköisesti kysyntätiedon ryhmittelyssä väestön ulkoilukäyttäytymistä on syytä arvioida myös muiden sosio-ekonomisten ryhmien pohjalta.

Aineiston alustavissa tarkasteluissa havaittiin, että etäisyyksistä oli tarkoituksenmukaista muodostaa viisi tai kuusi eri luokkaa. Ryhmittelyssä voidaan hyödyntää myös kohdealueelle siirtymisessä käytettyä kulkutapaa. Kävelen ja pyörällä sekä autolla, junalla ja bussilla kuljetut matkat virkistyskohteelle olivat jatkokäytön kannalta kiinnostavia. Aineistosta voidaan tehdä myös laskelmia erikseen eri harrastemuodoille sekä niiden harrastusetäisyyksille kotoa (Liite 1, taulukko 11).

Kysyntäpaineen laskentaan sopia väestödemografisia paikkatietoaineistoja ovat mm. Tilastokeskuksen ruututietokanta sekä yhdyskuntarakenteen seurannan aineistot (YKR). Näissä aineistoissa tiedot esitetään ruuduittain, mikä tarkoittaa sitä, että kuhunkin ruutuun on summattu saman muuttujan ominaisuudet koko ruudun alalta, esimerkiksi asukkaiden määrä. Aineistot on maantieteellisesti peittäviä ja ne ovat saatavissa mm. 250 metrin ruutukoossa.

Yhdistämällä LVVI -tieto olemassa oleviin väestötietoihin on mahdollista laskea ennuste mm. siitä kuinka paljon mitäkin harrastusta tietyssä ruudussa asuvat ihmiset harrastavat. Harrastusten tuoma kysyntäpaine ei kytkeydy pelkästään kyseiseen ruutuun, vaan leviää tietyille etäisyydelle lähiruutuihin. Kysyntäpaineen laskennassa voidaan hyödyntää paikkatietojärjestelmien laskentatyökaluja ja yhdistää niiden avulla tiedot alueiden väestörakenteesta ja liikuntatottumuksista. Laskennassa voidaan ottaa huomioon eri väestöryhmien erot harrastuksissa, ulkoilukertojen määrissä ja mahdollisuuksissa käyttää aikaa virkistyskohteeseen siirtymiseen.

Kysyntäpaineen laskentamenetelmän tulisi tuottaa virkistyskäytön kysyntäpaineen alueellista vaihtelua ennustava indikaattori. Laskennan lopputulos voisi tällöin olla ruutupinta, jossa ruudun koko vastaa lähtöaineistojen resoluutiota ja sen arvo kuvaa ruutuun kohdistuvaa virkistyskäytön kysyntäpainetta. Menetelmän toteuttaminen paikkatietojärjestelmässä mahdollistaa tehokkaan tavan käsitellä ja analysoida paikkaansidottuja aineistoja ja lisäksi tehdyt laskelmat on helppo toistaa tilanteiden muuttuessa ja toisaalta erilaisten tulevaisuuden väestöskenaarioiden testaaminen on mahdollista.

3.3. Kysynnän ja tarjonnan yhteistarkastelu

Tarjontatekijöiden tarkastelua Uudellamaalla ei ole tehty tämän raportin puitteissa, mutta tarjonnan tarkastelu on olennainen osa virkistyskäytön arvioinnissa. Viime kädessä tavoitteena on kuvata miten hyvin virkistysmahdollisuuksien tarjonta vastaa asukkaiden ja matkailijoiden virkistyskäytön kysyntään. Alueiden riittävyden tarkastelu on tärkeää siksi, että riittävä tarjonta ehkäisee mahdollisia konflikteja ja on edellytys kävijäytyvyyden ja koettujen hyötyjen saavuttamiseksi. Riittävyden lisäksi hyvä saavutettavuus on aktiivisen käytön kannalta tärkeää.

Muita tarjontatekijöitä voidaan kuvata termillä vetovoimaisuus. Vetovoimaisuuden osatekijöitä ovat sekä luontoympäristön ominaisuudet kuten metsäisyys, avoimet alueet (pellot, niityt, ahot) ja vesistöt että näiden sijainti ja määrä suhteessa toisiinsa. Virkistyskäytön kannalta vetovoimaisuutta lisäävät tyypillisesti monipuolinen metsikkörakenne, vapaan ja virkistykseen sopivan rantaviivan pituus, vesistön soveltuvuus virkistyskäyttöön, maisemia avaavat avoimet alueet sekä monipuolinen topografia.

Vetovoimaisuuteen ja alueen käytettävyyteen erilaisiin ulkoiluharrastuksiin vaikuttaa suuresti myös alueen rakennettujen varusteiden ja palvelujen määrä ja laatu. Tie-, polku- ja latuverkostot, pysäköintialueet, viitoitus, maisemien katseluun soveltuvat paikat, lepopaikat, nuotiopaikat, laiturit, koirapuistot, lintutornit ja muut ulkoiluharrastuksia tukevat rakenteet. Palveluvarustus ohjaa voimakkaasti sitä minne virkistyskäyttöä kohdistuu. Palvelurakenteen lisäksi virkistysalueen valintaan vaikuttaa alueen turvallisuus, se miten alue käytännössä palvelee toiminta- ja liikkumiskyvyltään sekä tavoitteiltaan erilaisia käyttäjäryhmiä. Tietoa alueen sopivuudesta tulisi saada jo retkeilypäätöstä tehdessä.

Alueen saavutettavuudella on niin ikään huomattava merkitys sille, miten voimakas (potentiaalinen) kysyntä alueelle kohdistuu. Saavutettavuus kytkeytyy maankäytön suunnittelussa tyypillisesti kahden tekijään: tavoiteltujen toimintojen määrään ja laatuun jollakin alueella sekä liikenneyhteyksien määrään ja laatuun, jolla alueelle pääsee. Saavutettavuus voi vaihdella myös esimerkiksi vuorokauden- ja vuodenajan sekä yksilön kykyjen ja mahdollisuuksien mukaan.

Saavutettavuuden on perinteisesti nähty ohjanneen maankäytön suunnittelua hyvin voimakkaasti. Toisaalta taas suunnittelussa tehdyillä valinnoilla voi olla merkittävä vaikutus jonkin alueen saavutettavuuteen. Etenkin 2000-luvulla suunnittelun keskiössä on ollut kestävän saavutettavuuden paran-

taminen, jolla tarkoitetaan kestävien kulkumuotojen eli kävelyn, pyöräilyn ja joukkoliikenteen yhä vahvempaa huomioon ottamista saavutettavuuden kehittämisessä.

Kun tiedetään, minne virkistyskäyttöpaine kohdistuu ja miten voimakasta se on, voidaan arvioida virkistyskäytössä olevien alueiden potentiaalia tyydyttää virkistystarpeita. Kysymykseen siitä, onko alueita riittävästi, ei voida vastata pelkästään arvioimalla potentiaalisia käyntikertoja ja alueiden sopivuutta virkistyskäytön kohteena. Riittävyyden arvioimiseen tarvitaan tietoja alueiden kulumisesta sekä kävijätyytyväisyydestä kohteissa.

Suunnittelun näkökulmasta kysyntä-tarjonta -tarkastelulla voidaan saada tarkennettua kuva siitä, miten potentiaalisesti virkistyskäytön kysyntä ja tarjonta kohtaavat. Tarkastelua voidaan tehdä karkeammalla, esim. maakunta- tai kuntatasolla, mutta riittävyyden varmistamiseen tarvitaan tietoja myös pienemmiltä alueilta, jopa yksittäisiltä virkistysalueilta.

Virkistyskäytön korkea potentiaalinen kysyntä ei vielä tarkoita, että sitä tosiasiaassa käytetään paljon. Kun halutaan tietää miten hyvin alueiden virkistyskäyttöpaine ohjautuu alueille, jotka ovat hyvin saavutettavissa ja vetovoimaisia, tarvitaan käyntikertojen laskentaa virkistyskäyttökohteissa.

Kysynnän ja tarjonnan yhteensovittamisessa ei voida määritellä tarkkoja käyntikertamääriä hehtaaria kohden vaan alueiden välinen vaihtelu voi olla suurtakin ja siksi tarkastelussa tulisi luoda suhteellisia suositusarvoja esimerkiksi erityyppisille alueille, kuten kaupunkimainen alue, taajaan asuttu alue tai maaseutumainen alue.

4. Virkistyskäytön tulevaisuustarkastelu

4.1. Virkistyskäytön muutokset

Virkistyskäytön tulevan kehityksen hahmottaminen on tarpeellista niin maankäytön suunnittelussa kuin virkistys- ja liikuntapalvelujen kehittämisessä. Etenkin maankäytön suunnittelu vaikuttaa siihen, miten paljon, missä ja milloin kansalaisille on tulevaisuudessa tarjolla virkistysmahdollisuuksia luonnossa. Virkistysalueiden aluevarausten suunnittelun lähtökohta on varautuminen väestörakenteen, asumisen, liikkumisen ja ajankäytön muutoksiin. Tässä luvussa 4.1. hyödynnetään Luonnonvarakeskuksen raporttia Luonnon virkistyskäytön tulevaisuus (Neuvonen ym. 2016).

Väestö

Väestö ikääntyy voimakkaasti lähivuosikymmeninä. Luonnon virkistyskäytön näkökulmasta siihen liittyy positiivisena näköalana se, että eläkeläisten toimintakyky säilyy parempana pidempään ja varallisuustaso on edellisiä vuosikymmeniä korkeampi. Huolenaiheena on niin eläkeläisten kuin muun väestön osalta varallisuuserojen kasvu ja väestön polarisoituminen elintapojen ja varallisuuden suhteen: elämäntapa- ja elintasoerojen arvioidaan kasvavan.

Terveyserojen kasvu voi olla merkittävä väestöryhmiä erotteleva tekijä, johon luonnon virkistyskäyttö voi olla avainasemassa eroja tasaavana tekijänä. Luonto on jokseenkin ilmainen kuntosali ja sitä on tarjolla niin kaupungeissa kuin maaseudulla. Olennaista on tarjonnan lisäksi virkistyspaikkojen saavutettavuus ja esteettömyys.

Esteettömien virkistyspalvelujen kysyntä kasvavaa ja luontoon pääsyn helppous tulee entistä tärkeämmäksi. Maahanmuutto ja pakolaisuus lisääntyvät ja tuovat Suomeen monikulttuurista väestöä. Virkistyskäytön harrastustavat muuttuvat ja kulttuuripohja erilaistuu. Virkistyskäyttö nähdään mahdollisuutena integroida maahanmuuttajaväestöä ja uusia asukkaita paikalliseen väestöön.

Väestön kaupungistumisen ja monikulttuurisuuden seurauksena väestön luontosuhteessa tapahtuu muutosta. Luonnosta vieraantumista ja luontosuhteen heikkenemistä pidetään todennäköisenä. Toisaalta luonnon terveyshyödyt tiedostetaan entistä paremmin ja lähiruoka ja villiruoka ovat trendejä, jotka voivat vaikuttaa laajemmankin väestön kulutuskäyttäytymiseen.

Asuminen

Asumisen keskeisenä muutossuuntana on nähtävissä kaupungistumisen jatkuminen ja väestön keskittyminen kaupunkeihin. Uudellemaalle tehdyt väestöennusteet ennakoivat, että Uudellemaalle ja etenkin pääkaupunkiseudulle tulee tulevaisuudessa sijoittumaan entistä suurempi osa väestöstä.

Kaupunkien tiivistyminen ja erityisesti suurten kaupunkien ympärille keskittyvä väestö lisää rakentamista ja erilaisten maankäyttömuotojen kilpailua. On odotettavissa, että viheralueiden määrä pienee, minkä seurauksena virkistysalueiden käyttöpaine kasvaa. Viherkäytävät jäävät muiden maankäyttötarpeiden jalkoihin. Uhkana on, että virkistysalueet ruuhkautuvat ja yhteentörmäykset (konfliktit) lisääntyvät. Toisaalta taas maaseudun ja erityisesti syrjäseutujen autioituminen lisääntyy väestön ikääntyessä ja työikäisten muuttaessa kaupunkeihin.

Lähiluonnon sekä julkisten ja yhteisten virkistyskohteiden merkitys kasvaa, kun yhä suurempi osa ihmisistä asuu kerrostaloissa. Virkistysalueiden odotetaan kuitenkin löytyvän läheltä kotia. Kaupungeissa luontokohteiden helppo saavutettavuus on tärkeää ja kohteiden saavutettavuuteen on tarpeen kiinnittää yhä enemmän huomiota.

Myös rakennettujen liikuntapaikkojen tarve kasvaa. Virkistys tapahtuu yhä enemmän rakennetussa ympäristössä ja liikuntapaikoilla, kaduilla ja puistoissa, vaikka laajemmilla alueilla virkistyskokemuksen laatu voi olla parempi. Tarvitaan tilaa ja luontoa sosiaaliseen yhdessäoloon eli ihmisten tapaamiseen. Kiinnostus kaupunkiviljelyyn kasvaa. Virkistysympäristöt voivat olla myös sisätiloissa.

Maaseudulla virkistyspalvelut keskittyvät ja oman auton käyttö on usein välttämätöntä. Lisäksi virkistyspalvelujen laatu (alueiden kunto, saavutettavuus) voivat heiketä jos rahaa tai käyttäjiä ei ole tarpeeksi. Toisaalta lähiluonnon merkitys kasvaa ja asutaan useammin lähellä luontoa, jolloin luontosuhde vahvistuu. Luontomatkailu keskittyy yhä enemmän matkailukeskuksiin ja kansallispuistoihin.

Monipaikkainen asuminen ja loma-asuminen yleistyvät. Tämä tuo väestöä maaseudulle. Toisaalta vapaa-ajan asumisen eli mökkeilyn vaatimustaso nousee. Perinteinen kesäaikainen, vaatimattoman varustetason mökkeily vähenee. Vuokramökkikylät voivat yleistyä. Yleisempänä trendinä nähdään, että tämän kehityksen myötä mökkiasumiseen liittyvä virkistyskäyttö lisääntyy.

Ajankäyttö

Eläkkeellä olevan, aktiivisen väestön suuri määrä on merkittävä tekijä myös ajankäytön kannalta, sillä väestössä on entistä suurempi joukko niitä, joilla vapaa-aikaa on käytettävissä ilman työaikojen rajoitteita. Tällä voi olla huomattava tasaava vaikutus virkistysalueiden ja -palvelujen ajalliseen kysyntään ja käyttöhuippuihin. Toisaalta ajankäytön arvellaan pirstaloituvan myös työikäisten keskuudessa. Uudet tavat tehdä työtä antavat enemmän vapautta harrastaa, mutta toisaalta työelämän nopea rytmi aiheuttaa ajankäytön ryhmittymistä entistä pienempiin jaksoihin. Työajan ja vapaa-ajan raja hämärtyy eikä työaika jaksota hereillä oloaika selkeästi vapaaseen ja työn tekemiseen varattuun aikaan kuten ennen.

Tulevaisuudessa ajankäyttö sirpaloituu ja aikaa luonnossa virkistäytymiseen on käytettävissä lyhempinä jaksoina kuin nykyisin. Vapaa-aikaa käytetään tehokkaasti, kun lomat ja arjen vapaahetket lyhenevät. Luontoon tehtyjen käyntien kesto lyhenee. Kiinnostus keskittyy näin ollen nopeasti saavutettaville luontoalueille ja kaikenlainen helppous on tärkeää. Tämäkin kehitys voi näkyä polarisoitumisena: niillä, joilla on aikaa, on vähän rahaa, kun taas niillä, joilla on rahaa, on vähän aikaa. Myös vaihtoehtoiset tavat kuluttamiseen ja ajan käyttöön muuttavat ulkoilukäyttäytymistä ja vapaa-ajan viettämistä luonnossa. Esimerkiksi hyötyliikunta ja villiruoan hankinta saattavat lisääntyä.

Liikenne

Yksityisautoilun odotetaan lisääntyvän haja-asutusalueilla, mutta vähenevän kaupungeissa. Myös auton omistaminen vähenee ja ajokortittomuus lisääntyy. Yksityisautoilun ennustetaan muuttuvan liikkumispalveluksi. Kävelyn ja pyöräilyn osuus kasvaa ja merkitys liikkumismuotona korostuu. Tämä edellyttää kaupunkisuunnittelua, jossa pyörätiet ovat keskeisessä osassa.

Etenkin maaseudulla pääsy virkistyspaikoille on riippuvaista auton käytöstä. Myös kaupungeista pääsy laajoille luontokohteille voi heiketä esimerkiksi liikennöintimuutoksien seurauksena. Liikkumisen joustavuus kuitenkin lisääntyy sosiaalisen median ja uusien teknologiasovellusten myötä. Kaupungeissa lähivirkistys suosio kasvaa, jolloin liikkumisen (matkustamisen) tarve yleisesti ottaen vähenee. Toisaalta matkailun merkitys vapaa-ajalla lisääntyy.

Teknologia

Uudet teknologiset ratkaisut ja mahdollisuudet muuttavat tapoja liikkua ja harrastaa luonnossa. Tulevaisuutta on mobiililaitteiden lisääntyvä käyttö luonnossa liikuttaessa. Mobiililaitetta voidaan hyödyntää ulkoilukohteiden valintaan (ulkoilija) tai virkistyskäytön ohjailuun (palvelun tarjoaja) antamalla esimerkiksi tietoa ulkoilun alueiden ruuhkaisuudesta, lumitilanteesta, palveluista, jne.

Toinen teknologiaan liittyvä keskeinen tulevaisuuden mahdollisuus on uusien ulkoilu- ja liikuntalajien sekä liikunta- ja harrastusvälineiden kehitys. Teknologia voi siis tuoda uusia käyttäjäryhmiä luonnon virkistyskäytön pariin. Teknologian tuomat helpotukset voivat lisätä valinnan mahdollisuuksia, tasaa arvoa, turvallisuutta tai esteettömyyttä. Uusia teknologiatuotteita ovat esimerkiksi digikartat tai net-tisovellukset, joista voi nähdä reaaliaikaisesti mitä retkeilyalueella tapahtuu (onko ruuhkaa), löytää uudesta paikasta mielenkiintoiset nähtävyydet tai mahdolliset turvallisuusriskit.

4.2. Ympäristö ja virkistyskäytön muuttuvat olosuhteet

Urbaani elämäntapa lisää ulkoilua rakennetussa ympäristössä. Toisaalta maankäytön muutokset joh-tavat siihen, että lähiluonnon merkitys kasvaa ja samalla lähivirkistyspaikkojen tärkeys korostuu. Tu-levaisuudessa kuntien ja taajamien vetovoimaiset metsät ja luontokohteet houkuttavat enemmän kävijöitä ja voivat toimia matkailuvaltteina. Myös taajamien ulkopuolella tai maaseudulla sijaitseviin luontokohteisiin kaivataan enemmän palveluita kuten reittejä, virkistysrakenteita (nuotiopaikat, lai-turit) ja turvallisuutta. Saavutettavuutta parantavat hyvät julkisen liikenteen yhteydet virkistysalueil-le.

Maankäyttöä tiivistettäessä uhkana on, että viheralueiden määrä pienenee, virkistysalueiden käyttö-paine kasvaa ja luonnonmukaisten virkistysalueiden saavutettavuus heikkenee. Heikkenevä kaupun-kien ilmanlaatu ja lisääntyvä roskaantuminen voivat olla pahentuva ongelma. Myös päinvastainen kehitys on mahdollinen, kun esim. autojen sähkökäyttöisyys lisääntyy ja pakkausmateriaalit ovat it-sestään hajoavia.

Ilmastonmuutoksen vaikutukset kohdistuvat hyvin todennäköisesti myös virkistyskäyttöön. Sateisuu-den ja pilvisyyden lisääntyminen sekä etenkin talven lämpenemisen seurauksena lumisuuden (lu-mensyvyuden) väheneminen vaikuttaa talvilajien harrastamiseen. Toiset harrastajaryhmät voivat hyötyä muutoksesta (esim. golfin pelaajat) kun taas jotkin harrastukset korvautuvat osittain tai koko-naan uusilla harrastuksilla (esim. hiihdon sijaan läskipyöräily).

Luonnonvesien osalta ennakoidaan sekä vesistöjen laadun paranemista että heikkenemistä. Kaupun-kien läheisillä sisävesialueilla parantunut jätevesien käsittely voi parantaa vesien laatua. Sen sijaan Itämeren tilanne voi heikentyä parannustoimenpiteistä huolimatta.

Eläin- ja kasvilajistojen muutokset voivat omalta osaltaan vaikuttaa virkistyskäyttöön. Villisika- ja valkohäntäpeurakantojen oletetaan voimistuvan. Tämä voi monipuolistaa metsästystä harrastukse-na, tuoda lajin pariin uusia harrastajia, mutta toisaalta tämä voi lisätä ristiriitoja maanomistajien ja metsästäjien välillä. Hirvikärpästen ja punkkien lisääntyminen aiheuttaa terveystarpeiden kasvun, mutta myös negatiivisen virkistyskokemuksen ja sitä kautta ulkoilun vähenemistä. Mielikuva luonnon vaa-rallisuudesta voi yleistyä.

Maaseudun autioituminen ja kulttuurimaiseman muutos on mahdollinen skenaario myös Uuden-maan syrjäisimmillä alueilla. Talousrakennukset rapistuvat, ja laiduntavat ja maisemaa elävöittävät lehmät ja muut kotieläimet katoavat. Maisemat voivat muuttua paitsi autioitumisen seurauksena myös energiatuotannon, kuten tuulivoiman rakentamisen seurauksena, puulajisuhteiden muuttuessa sekä roudattomuuden lisätessä metsänhakkuiden maisemajälkiä.

Kiinnostus luonnonsuojelualueilla virkistäytymiseen voi lisääntyä, koska ne sisältävät turvattuja mai-sema- ja luontoarvoja ja tuottavat näin positiivisia virkistyskokemuksia. Luonnonsuojelun näkökulmas-ta tämä voi kuitenkin olla uhka ja tämän suuntainen kehitys edellyttää vahvaa virkistyskäytön ja mat-kailun ohjausta.

Kokonaisuutena odotettavaa on, että ihmisten ympäristötietoisuus kasvaa ja monimuotoisuuden arvostus nousee niin lähivirkistyskohteiden kun luontomatkojen valinnassa. Muutokset ympäristössä johtavat ristiriitojen lisääntymiseen virkistyskäytössä. Biotalouskasvun myötä ristiriidat maankäytössä voivat lisääntyä.

4.3. Ennakointi virkistyskäytön suunnittelun tukena

Väestö, asuminen ja liikenne Uudellamaalla

Uudenmaan tulevaisuutta pohtivassa raportissa luonnehditaan uusimaalaisten elämäntapaa tulevaisuudessa nykyistä kokonaisvaltaisemmin eri toimintoja kuten työntekoa, asumista ja vapaa-aikaa yhdistäväksi. Asukkaiden arki on entistä sujuvampaa. Vapaa-ajan toiminnot ovat keskeinen elämänsäilytys. Ihmiset ovat terveempiä kuin aikaisemmin ja elävät pidempään hyvinvoivina. (Luoto ym. 2017).

On hyvin todennäköistä että tulevina vuosikymmeninä muuttoliike sekä kotimaasta että ulkomailta lisää väestömäärää Uudellamaalla. Muuttoliikkeen seurauksena väestön ikärakenne Uudellamaalla on nuorempaa kuin muualla maassa ja myös lapsiperheiden osuus on muuta maata suurempi. Väestöön kuuluu keskimäärin enemmän työikäisiä, ruuhkavuosiaan eläviä aikuisia, joille aikapula on merkittävä vapaa-ajan harrastuksia kuten ulkoilua rajoittava tekijä. Tämä näkökohta korostaa lähivirkistysalueiden merkitystä.

Kun väestö on nuorempaa ja sen myötä teknologian hyödyntämisessä kärkijoukoissa, on todennäköistä, että uusien ulkoiluharrastusten määrä nousee ja harrastusten kirjo kasvaa. Se aiheuttaa edelleen haasteita virkistyspalvelujen tarjoajille, joiden tulisi pystyä tarjoamaan paikkoja, tilaa ja palveluja yhä laajenevalle joukolle eri lajien harrastajia. Uusien asukkaiden, ja etenkin ulkomaalaisten muuttajien myötä Uudellemaalle muuttaa väestöä, jolla on todennäköisesti hyvinkin erilaisten ulkoilutottumukset ja tavat virkistäytyä luonnossa. Nämä kulttuurierot ja uudet tarpeet tuovat myös haasteita virkistyspalvelujen tarjontaan. Tulevaisuudessa ulkoilijoiden arvellaan olevan entistä enemmän 'elämyshakuisia'. Ajankäytön suunnittelu vähenee ja vapaa-ajan käyttö painottuu 'hetkessä elämiseen' tai 'instant elämä' -tyyliin, jota 'on-line' -kommunikaatio tukee.

Muuttoliikkeen ja väestöpaineen kasvaessa asuminen tiivistyy. On todennäköistä, että liikennemäärät kasvavat, mutta se onko liikkuminen vähemmän autoriippuvaista, vaiko lisääntyvästi yksityisauton varassa, on kysymysmerkki. Toinen epävarma kehityssuunta koskee vapaa-ajan asumista. Jos vapaa-ajan asumisen kysyntä suurten kaupunkiseutujen lähialueilla kasvaa, merkitsee se Uudellamaalla lisääntyvää rakentamista, joka kohdistuisi etenkin vesistöjen rannoille ja muille ympäristöllään vetovoimaisille alueille.

Ympäristömuutokset

Uudenmaan tulevaisuutta tarkastelevassa raportissa (Luoto ym. 2017) Uudenmaan elinympäristön odotetaan olevan monimuotoinen, hiilineutraali ja vetovoimainen vuonna 2050. Ilmastonmuutos otetaan vakavasti Uudenmaan maankäytön suunnittelussa. Luonnon virkistyskäyttö on sääherkkää ja ilmastonmuutoksen tuomat säätilojen muutokset voivat muuttaa paljonkin uusimaalaisten ulkoilukäyttäytymistä. Samassa raportissa myös ennustetaan, että uusimaalaisten ekologinen jalanjälki pienenee ja kestävien elämäntapojen eri muodot ovat osa asukkaiden arkea. Näin lähiluonto ja kodinläheisten virkistysmahdollisuuksien merkitys korostuu. Monimuotoinen ja virkistävä luonto on yksi asuinalueen vetovoimatekijöistä. Tavoitteena Uudellamaalla on, että ekosysteemipalvelujen tarjontaa parannetaan samalla kun niitä hyödynnetään esimerkiksi matkailussa ja virkistystoiminnassa. Luonto on asukasta lähellä ja seudullinen viherrakenne on monipuolinen ja saavutettava.

Merialueiden tilan mahdollinen heikkeneminen huolestuttaa, sillä Uudellamaalla on laaja saaristo, missä vapaa-ajan asumisella, veneilyllä ja muulla vesien virkistyskäytöllä on iso merkitys koko maakunnalle. Mahdollisia seurauksia ovat mm. vähenevä kiinnostus saaristossa mökkeilyyn ja veneilyyn. Tämä suuntaus saattaa aiheuttaa lisääntyvää kysyntää manneralueiden vapaa-ajan asumiselle.

Uudet, innovatiiviset harrastukset tuovat uusia käyttäjäryhmiä virkistysalueille ja tasaavat mahdollisesti perinteisten ulkoilulajien ruuhka-aikoja. Käytön ympärivuotisuuden lisääntymisellä esimerkiksi hiihtokeskuksissa ja muissa kohteissa, joissa majoitus- ja palvelutarjontaan investoidaan mittavasti, on suuri merkitys.

Luontomatkailun muutokset koskevat tulevaisuuden palvelutarjontaa, jonka tulee sopeutua mm. lämpeneviin talviolosuhteisiin tai lisääntyvään sateisuuteen ja tuulisuuteen kesälajien tarjonnassa. Esimerkkejä palvelutarjonnan muutoksista tai joustavuudesta ovat mm. tarjota hiihdon tilalle lumen puuttuessa läskipyöräilyä, tai kovien tuulien olosuhteissa melonnan tilalle retkiä suojaisille rannoille. Uudellamaalla on mahdollisuus lisätä ulkomaalaisten, Suomen kautta kulkevien transit-matkailijoiden 'stop over' -matkailua, joka luo uutta kysyntää pääkaupunkiseudun luontokohteille.

Virkistyskäytön ajallisen vaihtelun hyödyntäminen tarjoaa mahdollisuuden tiivistää ja keskittää virkistyspalveluja. Eläkeläisten ja matkailijoiden joustavat mahdollisuudet käyttää virkistysalueita myös arkipäivien työaikoina vähentää virkistysalueiden ja -reittien käyttöpaineita ja ruuhkaisuutta verrattuna siihen, että käyttö kohdistuu tai rajoittuu muutamiin viikonlopun tunteihin.

Jos kakkosasuminen lisääntyy, se vaikuttaa siten, että osa viikoittaisesta virkistyskäytöstä hajautuu laajalle alueelle maaseudulle ja kaupunkien läheisillä alueilla paine vähenee. Kakkosasuminen vaikuttaa laajasti kaikkeen, palvelujen kysyntään, liikenteeseen ja myös asumiseen kaupungissa.

Viime vuosikymmeninä tapahtunut yhdyskuntarakenteen hajautumiskehitys on ollut Uudenmaan viherrakenteen kannalta haitallista. Rakennetun alueen pinta-ala on lisääntynyt ja rakentamattoman vähentynyt ja myös muu infrastruktuuri on pirstonut viherrakennetta. Kehitys heijastuu niin paikallisella tasolla (lähimetsien pinta-ala vähenee) kuin maakunnallisella tasolla (ekologiset yhteydet alueiden välillä heikentyvät tai katkeavat).

Kuitenkin myös yhdyskuntarakenteen tiivistäminen mielletään viheralueiden kannalta usein negatiivisena kehityksenä, jossa maisema muuttuu peruuttamattomasti, metsät hakataan ja kalliot räjäytetään. Toisaalta kun jossakin pystytään rakentamaan tiiviisti, voidaan muualla jättää laajoja alueita kokonaan rakentamatta. Samalla tulee kuitenkin huolehtia siitä, että tiiviisti rakennetuilla alueilla on riittävästi luontoa ja virkistysmahdollisuuksia, joita ylläpidetään ja kunnostetaan. Lisäksi alueet, joissa on paljon väestöä, tulee suunnitella niin, että vetovoimaiset virkistysalueet ovat hyvin saavutettavissa mahdollisimman monelle sekä kestävätkö kovaa käyttöä.

5. Yhteenveto

Tässä raportissa on kuvattu Uudenmaan väestön virkistyskäytön nykytilannetta olemassa olevien tilastojen valossa sekä tarkasteltu virkistyskäyttöön ja ulkoilutapoihin vaikuttavia muutosilmiöitä yleisesti ja erityisesti Uudellamaalla. Raportissa on pyritty tunnistamaan tulevaisuuden tietotarpeita kunnallisen ja maakunnallisen maankäytön suunnittelun näkökulmasta. Maakunnallisen maankäytön suunnittelun tavoitteet ovat usein varsin laajoja ja alueen kehittämisen näkökulmasta strategisia. Kuntatason kaavoitus puolestaan sisältää yksityiskohtaisempaa maankäytön suunnittelua liittyen alueiden käytön päämääriin, maankäyttömuotojen sijoittumiseen ja rakentamiseen.

Raportin tarkoitus on taustoittaa virkistyskäyttöpainetta arvioivan menetelmän kehittämistä. Virkistyskäytön kysyntätietoa on ollut vaikea hyödyntää maankäytön suunnittelussa, kun tietoa ei ole juurikaan ollut käytettävissä karttamuodossa. Paikkasidonnainen tieto virkistyskäytön kysynnästä ja tarjonnasta sekä keinot arvioida virkistysalueiden kohdentamista kysyntää vastaavasti, edistävät kehittämissuunnitelman tai kaavan laadintaa, vaikutusten arviointia sekä toteuttamista. Virkistyskäytön kysynnän ja tarjonnan arviointimenetelmillä on käyttöä myös toteutuneen kehityksen tai jo tapahtuneen maankäytön muutosten arvioinnissa ja seurannassa.

On tärkeää, että maankäyttöä suunnitellaan niin, että myös asukkaat voivat saada tietoa, arvioida suunnittelua eri vaiheissa ja osallistua suunnitteluun. Asukkaiden näkemykset paikallisista virkistyskohteista, niiden toimivuudesta, puutteista ja kehittämistarpeista, ovat tärkeää taustatietoa suunnittelussa. Tietoa voidaan kerätä karttapohjaisilla kyselyillä esimerkiksi yleiskaavoituksen yhteydessä. Virkistyskäyttöpainemenetelmä täydentää tämääntyyppistä tietoa tarjoamalla kysynnän alueellista vaihtelua ennustavan indikaattorin, joka huomioi mm. alueiden saavutettavuuden, vetovoimaisuuden sekä erot väestöryhmien liikkumisessa ja harrastuksissa.

Maa-alan niukkuus aiheuttaa ison haasteen maankäytön suunnittelulle ja kaavoitukselle etenkin tiheään asutuilla seuduilla. Näillä alueilla eri maankäyttömuotojen välillä on vahva kilpailuasetelma ja riittävien resurssien allokointi esimerkiksi virkistyskäytölle on haastavaa. Maankäyttömuotojen vertailussa taloudelliset kriteerit ovat perinteisesti olleet tärkeitä. Virkistyskäyttö on luonteeltaan julkishyödyke, jolle on vaikea osoittaa oikeaa määrää tai hintalappua. Virkistyskäytön kysyntätiedon puute on yhtenä syynä siihen, ettei virkistyskäytön aluetarpeita ole juurikaan voitu vertailla tasavertaisesti muiden maankäyttömuotojen kanssa. Vaikka näkökulma pohjautuu asukkaiden muodostamaan virkistyskysyntään, palvelevat samat alueet myös kotimaista sekä muualta tulevaa matkailukysyntää.

Maa-alan niukkuudesta huolimatta, maankäytön suunnittelun tehtävänä on osoittaa vaihtoehtoisia alueita erilaisille maankäyttötarpeille. Virkistyskäytön näkökulmasta olennaista on löytää ratkaisuja, joissa kaikilla asukkailla on mahdollisimman hyvät edellytykset saavuttaa luontoalueita ja virkistäytyä niissä. On tärkeää, että virkistykseen varataan alueita, jotka ovat monipuolisia ja keskenään erilaisia, jolloin ne palvelevat mahdollisimman monia erilaisia virkistystarpeita. Tieto virkistyskäyttöpaineen alueellisista määristä auttaa kohdentamaan resursseja edellä kuvattujen tavoitteiden mukaisesti. Mitä parempi tietopohja tukee tehtäviä ratkaisuja, sen todennäköisemmin voidaan suunnittelussa ja kaavoituksessa päätyä tyydyttävään lopputulokseen ja resurssien tehokkaaseen käyttöön.

Myös virkistyskäytön voimakas aikariippuvuus (temporaalisuus) asettaa haasteita alueiden suunnittelulle. Nykyisen työelämän rytmityksen puitteissa virkistysalueiden käyttö kohdistuu ajallisesti melko rajoitetusti arki-iltoihin ja viikonloppuihin. Tulevaisuudessa joustavat työtavat (esim. etätö) sekä työn ja vapaa-ajan limittyminen voivat tasata ajallisia käyttöhuippuja. Myös väestön ikärakenteen muutos voi lisätä eri aikoina tapahtuvaa virkistäytymistä, kun merkittävä osa väestöstä on eläkkeellä. Ruuhkautumisen ja kulumisen ennaltaehkäisy on edullista sekä luonnon kestäväin käytön näkökul-

masta että kävijätyytyväisyyden kannalta. Ajallisen hajautumisen hyötynä voidaan maankäytön näkökulmasta ajatella, että samalle alueelle mahtuu enemmän käyttöä ja käyttäjiä.

Tämän raportin työprosessissa on käyty vuoropuhelua kaavoittajien ja virkistyskäytön tutkijoiden kesken. Kaavoituksen prosessin ja tavoitteiden ymmärtäminen auttaa tutkijoita tarkentamaan tavoitteita virkistyskäytön tiedontuotannolle. Ulkoilutilastojen tietosisältöä, mittaamista ja raportointia voidaan suunnata paremmin palvelemaan maankäytön suunnittelun tietotarpeita. Keskusteluissa on esimerkiksi ilmennyt tarve lisätä päivämatkojen mittaamista osana kotimaisen luontomatkojen tilastointia. Päivämatkat ovat erityisesti maankuntatasoisen kaavoituksen kannalta merkittäviä. Lähivirkistyskysynnän ja tarjonnan yhteensovittaminen tapahtuu pääosin kuntatason kaavoituksessa. Kaiken kaikkiaan virkistyskäytön kysynnän tuominen esiin karttamuodossa, ja sen tiedon peilaaminen tarjolla oleviin virkistysmahdollisuuksiin, on lupaava mahdollisuus tarkastella sitä miten hyvin virkistysalueet vastaavat asukkaiden ja kansalaisten tarpeisiin. Näiden tarkastelujen avulla voidaan ehkä vastata myös lainsäätäjän esittämään 'riittävyiden' vaatimukseen.

Viitteet

- Fredman, P. & Tyrväinen, L. (eds.) 2010. *Frontiers in nature-based tourism*. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 10(3): 173–394.
- Koivula, E. & Saastamoinen, O. (toim.) 2005. *Näkökulmia luontomatkoiluun ja sen tulevaisuuteen*. Joensuun yliopiston metsätieteellisen tiedekunnan tiedonantoja 165.
- Komiteanmietintö 1973:143. *Virkistysaluekomitean mietintö*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Luoto, L., Hatanpää, O-P., Suominen J., Eskelinen, J., Kuukasjärvi, L., Pesola J., Venäläinen E., Suominen, P., Mansikka I., Kivinen, K., Kolehmainen, K., Lehtinen, N, Takala, L. 2017. *Uusimaa 5.0 – jotakin parempaa. Uudenmaan tulevaisuustarkastelu 2050*. Uudenmaan liiton julkaisuja E 182. 83 s.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999, Finlex, Saatavissa <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1999/19990132>
- Manning, R. E. 2011. *Studies in outdoor recreation. Search and Research for satisfaction*. Oregon State University Press. Third edition. Corcallis. 468 s.
- Neuvonen, M., Nummelin, T. Riala, M., Sievänen, T., Tuulentie, S. 2016. *Luonnon virkistyskäytön tulevaisuus: asiantuntijatyöpajojen näkemyksiä*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus, 5/2016. 30s. Saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-174-7>
- Oftedal, A., Davenport, M., Schneider, I.E., Zerger, C., Schreurs, B., Vogel, M. 2011. *An Ecosystem Approach to Recreation Location Quotients, Forests*, 2: 993-1012
- Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkoiluun kehittämiseksi. 2002. *Suomen ympäristö 535, Alueiden käyttö*. Ympäristöministeriö. 48 s.
- Sievänen, T., Eskelinen, P., Lehtoranta, V., Nummelin, T., Pellikka, J., Pouta, E., Tyrväinen, L. 2017. *Luonnon virkistyskäytön ja luontomatkoiluun tilastoinnin kehittäminen*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 84/2017. Saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-494-8>.
- Sievänen, T., Edwards, D., Fredman, P., Jensen, F.S. & Vistad, O.I. (toim.) 2013. *Social Indicators in the Forest Sector in Northern Europe. A Review focusing on Nature-based Recreation and Tourism*. Nordic Council of Ministers, Copenhagen. TemaNord 2013: 584. 135 s.
- Sievänen, T. & Neuvonen, M. 2011. *Luonnon virkistyskäyttö 2010, Metlan työraportteja 212, 190s*.
- Sievänen, T. (toim.) 2001. *Luonnon virkistyskäyttö 2000*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802. 204 s. +liitteet.
- Sievänen, T., Pouta, E. 2001. *Ulkoilutilastot*. Julkaisussa T. Sievänen (toim.) *Luonnon virkistyskäyttö 2000*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802, 207–335.

Tyrväinen, L., Kurttila, M., Sievänen, T. & Tuulentie, S. (toim.) 2014. Hyvinvointia METSÄSTÄ. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 271 s.

Vasankari, T., Kolu, P., Kari, J., Pehkonen, J., Havas, E., Tammelin, T., Jalava, J., Koski, H., Pihlainen, K., Kyröläinen, H., Santtila, M., Sievänen, H., Raitanen, J., Tokola, K. 2018. Liikkumattomuuden lasku kasvaa – vähäisen fyysisen aktiivisuuden ja heikon fyysisen kunnon yhteiskunnalliset kustannukset.

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 31/2018. 70s. Saatavissa:

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-535-8>

Liite 1. Tilastotietoja virkistyskäytön kysynnän arvioimisen pohjaksi

Taulukoiden 7–11 luvut koskevat Uudenmaan ja pääkaupunkiseudun väestöä. Laskennassa käytetty LVVI2-aineistoa, joka on kerätty vuosina 2009–2010. Tilastot perustuvat vastaajan ilmoittamaan kyselyyn vastaamista edeltävän lähivirkistyskerran tietoihin, kuten viimeisimmän ulkoilukerran kohteen etäisyys, kesto, kulkutapa kohteeseen, matka-aika, kohdealue, ulkoiluharrastus. Vastajia on ryhmitelty taustatietojen mukaan ryhmiin elämänvaiheen tai asuinalueen mukaan.

Taulukko 7. Matkat lähtöpaikasta ulkoilualueelle tai luontokohteeseen kilometreinä sekä ulkoilukerran tai -retken kesto tunteina eri elämän vaiheissa elävillä.

	Elinvaihe							
	Yksin- asuva <45v.	Yksin- asuva ≥45v.	Kaksin- asuva <45v.	Kaksin- asuva ≥45v.	Lapsi- perhe, lapsi 0-6v.	Lapsi- perhe, lapsi 7-16v.	Perhe, aikuisia lapsia	Ei tie- dossa
Pääkaupunkiseulla asuvien lähivirkistyskerrat, keskiarvo								
Matka, km	12,4	13,2	7,4	10,4	8,4	9,3	7,1	11,0
Kesto, tuntia	2,1	2,3	1,9	2,4	2,2	2,0	2,3	1,8
Pääkaupunkiseulla asuvien lähivirkistyskerrat, mediaani								
Matka, km	1,2	1,4	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	2,5
Kesto, tuntia	1,3	1,5	1,0	1,4	1,4	1,2	1,5	1,3
Uudellamaalla asuvien lähivirkistyskerrat, keskiarvo								
Matka, km	11,3	11,6	7,1	8,9	8,6	7,9	8,4	10,0
Kesto, tuntia	2,0	2,4	1,8	2,2	2,2	1,9	2,2	1,9
Uudellamaalla asuvien lähivirkistyskerrat, mediaani								
Matka, km	1,0	1,5	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	2,6
Kesto, tuntia	1,1	1,5	1,0	1,4	1,4	1,0	1,4	1,3

Taulukko 8. Matka lähtöpaikasta ulkoilualueelle tai luontokohteeseen kilometreinä sekä ulkoilukerran tai -retken kesto tunteina asuinpaikan kuntamuodon mukaan pääkaupunkiseudulla ja Uudellamaalla.

	Kuntamuoto		
	Kaupunki	Taajama	Maaseutu
Pääkaupunkiseulla asuvien lähivirkistyskerrat, keskiarvo			
Matka, km	9,9	-	-
Ulkoilukerran tai -retken kesto tunteina	2,1	-	-
Pääkaupunkiseulla asuvien lähivirkistyskerrat, mediaani			
Matka, km	1,0	-	-
Ulkoilukerran tai -retken kesto tunteina	1,3	-	-
Uudellamaalla asuvien lähivirkistyskerrat, keskiarvo			
Matka, km	9,2	7,1	5,5
Kesto, tuntia	2,1	2,1	1,5
Uudellamaalla asuvien lähivirkistyskerrat, keskiarvo			
Matka, km	1,0	1,0	1,0
Kesto, tuntia	1,3	1,2	1,0
Vastauksia kuntamuodon mukaan	n=2255	n=166	N=55

Taulukko 9. Lähivirkistyskertojen jakautuminen aluetyypin sekä matka-ajan mukaan. Kaupungissa, taajamassa ja maaseudulla asuvat Uusimaalaiset.

Ulkoilukohde	Virkistys- tai retkeilyalue		Suojelualue		Talouskäyttöalue		Muu alue		Yhteensä
	≤30min	30min+	≤30min	30min+	≤30min	30min+	≤30min	30min+	
Matka-aika/ Asuinalue									
Kaupunki									
Lähivirkistyskertojen kohdistuminen, %	67,3	8,9	3,1	2,0	5,4	1,5	8,2	3,6	100
Kertoja vuodessa	95	13	4	3	8	2	12	5	141
Taajama									
Lähivirkistyskertojen kohdistuminen, %	39,0	7,2	6,2	1,0	20,4	1,5	22,3	2,4	100
Kertoja vuodessa	55	10	9	1	29	2	32	3	141
Maaseutu									
Lähivirkistyskertojen kohdistuminen, %	18,2	3,1	-	7,9	36,6	-	18,4	15,7	100
Kertoja vuodessa	26	4	-	11	52	-	26	22	141

Laskennallinen arvio lähivirkistyskertojen määrästä. Muu alue = Oma maa- tai metsätila, oma tai muuten käytössä oleva vapaa-ajan asunto.

Taulukko 10. Taulukko Lähivirkistyskertojen jakautuminen eri etäisyyksille, pääkaupunkiseudulla ja Uudella maalla.

Kohteen etäisyys, kilometriä	Osuus lähivirkistyskerroista, %	Lähivirkistyskertoja ¹
Pääkaupunkiseutu		
0–0,3	47,8	64
0,3–1	12,9	17
1–3	10,3	14
3–10	14,5	19
10–40	8,7	12
> 40	5,9	8
Uusimaa		
0–0,3	49,2	69
0,3–1	11,6	16
1–3	10,7	15
3–10	14,9	21
10–40	8,5	12
> 40	5,0	7

¹ Laskennallinen arvio lähivirkistyskertojen jakautumisesta eri etäisyyksillä sijaitseville kohteille.

Taulukko 11. Ulkoiluharrastus lähivirkistyskohteen etäisyyden mukaan.

0–0,3km	0,3–1km	1,1–3km	3,1–10km	10,1–40km	Yli 40km
juoksulenkeily	kävelylenkkeily, sauvakävely juoksulenkeily	kävelylenkkeily, sauvakävely juoksulenkeily	kävelylenkkeily, sauvakävely juoksulenkeily	vähintään 10 km patikointi, puolen päivän kävelyretki pyörälenkkeily	oieskelua maalla tai mökillä
koiran kanssa lenkeily	koiran kanssa lenkkeily	koiran kanssa lenkkeily	koiran kanssa lenkkeily	maastopyöräily	Liikkuminen tai oieskelu matkailuautolla
ulkoilu lasten kanssa	ulkoilu lasten kanssa	ulkoilu lasten kanssa	ulkoilu lasten kanssa	koiran kanssa lenkkeily	Koristekasvien ja viljojen viljely luonnossa (ei maatalous)
pelit ja leikit luonnossa	virikistysuinti	maastohiihto, laskettelu	vähintään 10 km patikointi, puolen päivän kävelyretki pyörälenkkeily	ulkoilu lasten kanssa	Virvelöinti, uistelu, kalastus verkolla, nuotalla
vähintään 30km:n tai puolen päivän pyöräretket, pyörälenkeily	onginta	laskettelu		onginta, virvelöinti, uistelu, pilkkiminen	marjastus, sienestys
virikistysuinti	mäenlaskua pulkalla, kelkalla		virvelöinti, uistelu, pilkkiminen	marjastus, sienestys	golf
oieskelua maalla, mökillä, vapaa-ajan asunnolla	eväsretki luonnossa	vähintään 10 km patikointi, puolen päivän kävelyretki luontokuvaus, luontomaa-laus	marjastus, sienestys	maastohiihto	ulkoiluun liittyvä tapahtuma tai kilpailu
koristekasvien ja vihannesten viljely		retkiliuistelu, luistelu järven tai joen jäällä	maastohiihto	retkiliuistelu	Kävelylenkkeily, patikointi/vaellus
kalastus verkolla, nuotalla, katiskalla		mäenlaskua pulkalla, kelkalla	retkiliuistelu, lumikenkäily	koristekasvien ja viljojen viljely luonnossa (ei maatalous)	väh. 30 km pyöräretki, maastopyöräily
maastohiihto ladulla tai ilman laturia, väh. 20km hiihto; laskettelu		maastoratsastus	mäenlaskua pulkalla, kelkalla	eväsretki luonnossa	
retkiliuistelua			maastoratsastus	maastoratsastus	
mäenlaskua pulkalla, kelkalla			golf	opastettu retki; partioetki tai -leiri	
rullasuksihiihto, rullalautailu			luontokuvaus tai -maalaus		
risujen keräily ja pienpuiden keräily ja pilkkominen			lintujen tarkkailu		
Koristekasvien ja viljojen viljely luonnossa (ei maatalous), mönkijäajelu, maastoautoilu			purjehdus pienveneellä, matkamoottoriveneily, vesihiihto		

Liite 2. Luontomatkailun ja virkistyskäytön määritelmät

Tässä liitteessä esitettävät määritelmät ja taulukot 12 ja 13 on esitetty raportissa Sievänen ym. 2017.

Luonnon virkistyskäytöllä tarkoitetaan vapaa-aikana virkistäytymistarkoituksessa tapahtuvaa liikkuamista ja oleskelua luonnonympäristössä. Luonnon virkistyskäyttö -käsitettä käytetään kun painotetaan luonnonvarojen kuten metsien ja vesistöjen käyttöä tai maankäyttöä, ts. alueiden käyttämistä virkistykseen.

Ulkoilun määritelmä juontaa juurensa vuoden 1973 Virkistysaluekomitean mietinnöstä (Komiteanmietintö 1973:143), missä se on kuvattu seuraavasti: 'Ulkoilulla ymmärretään ensisijassa ulkosalla (luonnon) jalan, hiihtäen, pyöräillen, veneillen tai näihin verrattavalla tavalla vapaa-ajan viettämistarkoituksessa tapahtuvaa liikkumista sekä tilapäistä oleskelua, uimista, lyhytaikaista telttailua, marjojen ja sienien poimimista, onkimista, joutenoloa, ja yleistä luonnonharrastusta sekä muuta näihin verrattavaa toimintaa'. Ulkoilu-käsitettä käytetään pääosin puhuttaessa väestön vapaa-ajan käytöstä luonnon virkistäytymiseen sekä siihen liittyvästä harrastamisesta. Ulkoilu viittaa ihmiskeskeiseen tarkasteluun eli ulkoilusta voidaan puhua silloin kun tarkastellaan väestön, väestöryhmän tai jonkun harrastajaryhmän (veneilijät, marjastajat jne.) ulkoilukäyttäytymistä (Sievänen ja Neuvonen 2011).

Virkistyskäytön käsitteitä Sieväsen ja Neuvosen (2011) mukaan:

Luonnon virkistyskäyttö sisältää kaiken vapaa-ajan viettämistarkoituksessa luonnonympäristössä tapahtuvan oleskelun ja liikkumisen jalan, hiihtäen, pyöräillen tai moottoriajoneuvolla tarkoituksena liikunta, maisemien ihailu, luonnon harrastaminen, retkeily, telttailu, metsästys, virkistyskalastus, veneily, virkistysluonteinen kotitarvemarjastus ja -sienestys. Myös lomaa-asuminen ja matkailu, siltä osin kun niihin liittyy edellä mainittua virkistystoimintaa, kuuluu luonnon virkistyskäytön piiriin. Luonnon virkistyskäyttö sisältää täten kaikki jokamiehenoikeudella luonnon tapahtuvat ulkoilutoiminnot ja näiden lisäksi metsästyksen sekä osan jokamiehenoikeuden ulkopuolelle jäävästä virkistyskalastuksesta. Myös motorisoitu liikkuminen luonnon kuten moottorikelkkailu tai moottoriveneily ovat virkistyskäyttömuotoja, samoin kuin esimerkiksi autosta, näköalatornista tai maisemaikkunasta tapahtuva maisemien katselu.

Ulkoilulla ymmärretään ensisijassa lihasvoimin kuten jalan, hiihtäen, pyöräillen, soutaen tai näihin verrattavalla tavalla vapaa-aikana tapahtuvaa liikkumista sekä oleskelua, yleistä luonnonharrastusta sekä muuta näihin verrattavaa harrastustoimintaa ulkoilmassa.

Virkistys- tai ulkoiluympäristöllä tarkoitetaan sitä ympäristöä, missä virkistäytyminen tai ulkoilu tapahtuu. Virkistysympäristö voi olla metsä- ja peltoalue, vesialue tai muu kulttuuri- ja luonnonmaisema-alue, puisto, kulttuurilaitos jne. Ulkoiluympäristöä voi olla asuntoalueen kevyen liikenteen väylä ja sen ympäristö, luonnonmukaiset liikuntapaikat, kaupunkipuistot, metsäalueet, peltoalueet, erityinen ulkoilu- ja/tai retkeilyalue, vesi- ja ranta-alue, luonnonsuojelualue, tai mikä tahansa ympäristö missä on mahdollista ulkoilla. Rakennettu kaupunkipuisto ja erämaa ovat yhtä hyvin virkistysympäristöä. Virkistyskäytön kysyntä on moniulotteinen yleiskäsite, ja kysyntää kuvataankin monilla alakäsitteillä ja mittareilla. Ulkoilun osallistumisosuus kuvaa sitä, kuinka suuri osuus väestöstä harrastaa ulkoilua jossakin muodossa, ja usein kysynnän kuvaa tarkennetaan tarkastelemalla eri väestöryhmien osallistumisosuuksia. Ulkoiluharrastuksen osallistumisosuus tarkoittaa sitä kuinka suuri osuus väestöstä harrastaa kyseistä ulkoiluharrastusta. Osallistuminen rajataan tietyille viiteajanjaksolle, kuten kyselyä edeltävään 12 kuukauteen. Toinen ulkoilukysyntää kuvaava tunnus on ulkoilun useus tai määrä eli kuinka usein ulkoillaan tai kuinka monta kertaa käydään luonnon virkistäytymistarkoituksessa. Useutta kuvataan ulkoilukertojen tai harrastuskertojen lukumäärällä (tietyn ajan kuluessa, esimerkiksi viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana).

Taulukko 12. Virkistyskäytön ja ulkoilun käsitteitä tilastointia varten.

Käsite	Kuvaus, esimerkkejä / selitteitä	Mittaamiseen sopivat muuttujat
Virkistyskäyttö	<i>Luonnon virkistyskäytöllä</i> tarkoitetaan vapaa-aikana virkistytymistarkoituksessa tapahtuvaa liikkumista ja oleskelua luonnonympäristössä.	
Virkistyskäytön kysyntä	Ulkoiluun osallistuminen luontoympäristössä tai tietyssä luontokohteessa <i>Ulkoilun useus tai määrä</i> eli kuinka usein ulkoillaan tai kuinka monta kertaa käydään luonnossa virkistytymistarkoituksessa	Mitataan useilla mittareilla: Ulkoiluun osallistumisosuus, eli kuinka moni osallistuu, % -osuus koko väestöstä tai tietystä väestöryhmistä Ulkoilukertojen määrä/vuodessa tai tietynä ajan jaksona/osallistuja
Ulkoilukerta	Käyntitapahtuma luontoympäristössä on <i>ulkoilukerta</i> . Ulkoilukerta viittaa käyntiin luonnossa jonkun ulkoiluharrastuksen takia. Ulkoilukerran aikana johonkin ulkoiluharrastukseen osallistutaan vähintään kerran.	Mitataan useilla mittareilla: Ulkoilukerran kohdealue ja sen etäisyys lähtöpaikasta esim. kotoa Ulkoilukerran kesto, vrk lukumäärä Ulkoiluseura (voi olla luokiteltu, henkilöiden lukumäärä) Kulkutapa kohdealueelle Ulkoilukerrat tietynä ajanjaksona Ulkoilukerrat tietyn ajanjakson aikana samassa kohteessa
Ulkoilija	Luonnossa virkistytymässä käyvä ihminen on <i>ulkoilija</i>	Ulkoiluun osallistuneiden henkilöiden lukumäärä/ vuosi tai tietty ajanjakso Ulkoilijoita voidaan profiloida erilaisilla mittareilla: sosioekonomiset mittarit, motiivit, odotukset, kiinnostus palvelujen käyttöön, jne.
Ulkoiluharrastus	Eri vuodenaikoina tapahtuvaa liikkumista ja oleskelua luonnossa; esim. mökkeily, hiihto, veneily, kalastus, metsästys, kävely, pyöräily, marjastus, sauvakävely, lasten kanssa ulkoileminen, koiran ulkoilutus, jne.	Mitataan useilla mittareilla: onko harrastanut kyseistä ulkoiluharrastusta (osallistuminen) harrastuskerrat vuodessa tai tietynä ajanjaksona
Virkistysalue tai ulkoilualue	Ulkoilukerran kohdealue, joka on erityisesti ulkoiluun tai muuhun virkistytymiseen varattu alue.	Ulkoilukerran kohdealue ja sen etäisyys lähtöpaikasta esim. kotoa Lähivirkistyskohteen etäisyys Etäisyys ulkoiluun sopivalle alueelle, esim. hiihtoalueelle
Virkistys- tai ulkoilupalvelu	Palvelu tai rakenne on tuotettu virkistyskäyttöä varten, kuten rakennetut reitit, viitat, opastustaulut, tulipaikat, polttopuuhoito, autiotuvat, ulkoilukeskus, luontokeskus, virkistyskalastuspaikka sekä muut rakenteet ja palvelut, joita on valtion ja kuntien ylläpitämillä ulkoilu-, retkeily- ja luonnonsuojelualueilla sekä monikäyttöalueilla.	Esimerkkejä: ulkoilureittejä, kpl lepopaikkoja, kpl uimarantoja, kpl

Luontomatkoilun määritelmä

Luontomatkoilun käsitteen pohdintaa ja muotoilua on tehty vuosien mittaan useissa valtionhallinnon työryhmissä ja raporteissa sekä alan tutkimuksen piirissä. Merkkipaaluja tässä prosessissa ovat olleet valtioneuvoston asettaman työryhmän raportti Ohjelma luontomatkoilun ja virkistyskäytön kehittämiseksi (2002) sekä siihen perustuva valtioneuvoston periaatepäätös, raportti luontomatkoilun tulevaisuuden näkymistä (Koivula ja Saastamoinen 2005) sekä kooste pohjoismaisesta luontomatkoilun tutkimuksesta (Fredman ja Tyrväinen 2010).

Luontomatkoilun käsitteen määrittelyssä tarvitaan niin sanottu yläkäsite, joka kuvaa ydinsisällön ja samalla rajaa käsitteen muista asioista lähellä olevista ilmiöistä tai kohteista.

Luontomatkoilu määritellään laaja-alaisesti matkoiluksi, jossa luonto on ensisijainen veto-voimatekijä.

Luontomatkoiluun liitetään kirjallisuudessa myös reunaehtoja: luontoon perustuvan matkoilun tulee olla kestävä ja säilyttää matkoilukohteet vetovoimaisina luontoalueina. Luontomatkoilussa korostuvat ihmisen kokemus luonnosta. (Tyrväinen ym. 2014. s. 12)

Luontomatkailun tilastointia varten tarvitaan mittareita, joilla luontomatkailun käsite operationalisoidaan. Tilastoinnin lähtökohtana on tarkoituksenmukaisuus: mitä tietoa tarvitaan ja käytetään, mitä tietoa 'kannattaa' mitata eli päätetään tietojen hankinta suhteessa käytettävissä oleviin voimavaroihin.

Taulukossa 13 on koottuna käsitteitä ja joukko mittareita, joita esiintyy aikaisemmissa tutkimuksissa (Sievänen ja Neuvonen 2011, Majoitustilastot, Toimialatilastot).

Taulukko 13. Luontomatkailun käsitteitä tilastointia varten.

Käsite	Kuvaus, esimerkkejä / selitteitä	Mittaamiseen sopivat muuttujat
Luontomatkailu	Luontomatkailu määritellään laaja-alaisesti matkailuksi, jossa luonto on ensisijainen vetovoimatekijä.	
Luontomatkailun kysyntä	Luontomatkan tekeminen luontokohteeseen vapaa-aikana Luontomatkan tekeminen tai luontomatkan osallistuminen jonkun luontoon liittyvän harrastuksen vuoksi Luontomatkan osallistuminen	Mitataan useilla mittareilla: Osallistumisosuus, eli kuinka moni osallistuu % osuus väestöstä/ väestöryhmistä Luontomatkojen määrä/vuodessa/osallistuja
Luontomatkka	Luontomatkan erottaa muusta matkasta kun matkan aikana harrastaminen liittyy luontoon, esim. mökkeily, hiihto, veneily, kalastus, metsästys, kävely, pyöräily, marjastus Luontomatkan aikana johonkin ko. harrastuksista osallistutaan vähintään kerran.	Luontomatkan aktiviteetti -kesä- ja talviharrastukset -metsä-, vesi- tai lumi- ja jää harrastukset Luontomatkan kohdealue ja sen etäisyys lähtöpaikasta esim. kotoa, Matkan kesto, vrk lukumäärä Matkaseura (voi olla luokiteltu, henkilöiden lukumäärä) Kulikutapa Käyntikerrat tietynä ajanjaksona Käynnit tietyn ajanjakson aikana samassa kohteessa
Luontomatkailija	Luontomatkan tehnyt henkilö	Luontomatkan tehneiden henkilöiden lukumäärä/ vuosi Luontomatkailijoita voidaan profiloida erilaisilla mittareilla: sosioekonomiset mittarit, motiivit, odotukset, kiinnostus palvelujen käyttöön, jne.
Luontomatkailun tarjonta	Eri toimijoiden tarjoamat luontomatkailua tukevat alueet, reitit, rakenteet ja palvelut, eli luontomatkailumahdollisuudet	Esimerkkejä Retkeilyreitti, kpl Nuotiopaikka, kpl
Luontomatkan kohde	Matkan maantieteellinen kohde Fyysinen ympäristö Temaattinen kohde	Sijainti /luokiteltu/ eri mittakaavat kuten NUTS/ seutu/kunta, tai Lappi, Saaristo, Järvi-Suomi, jne. Matkan 'teeman' luokittelu: esim. kansallispuistomatkka, maatilamatka, saaristomatkka
Luontomatkailuyritys	Matkailuyritys, jonka asiakkaat/osa asiakkaista ovat/on luontomatkailijoita Esim. Majoitusyritys Ohjelmalveluyritys Ratsastusyritys Hiihto- tai laskettelukeskus	Luontomatkailijoiden arvioitu osuus: Liikevaihdosta Työllisten määrästä Työtuntien määrästä

luke.fi

Luonnonvarakeskus
Latokartanonkaari 9
00790 Helsinki
puh. 029 532 6000